

DEN KVINNLIGA CHEFSRÖSTEN

**KVINNLIGA FÖRETAGSLEDARES INSTÄLLNING TILL OCH
MEDVETENHET OM RÖST OCH MUNTLLIG KOMMUNIKATION**

**Examensarbete
Logonomexamen
Vårterminen 2011
Högskolepoäng: 15
Författare: Agneta Guldborg
Handledare: Owe Ander,
Margareta Thalén**

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	1
1.2 Avgränsningar	2
1.3 Metod	4
1.3.1 Intervjuer	4
1.3.2 Urval	4
1.4 Definitioner	4
2. Bakgrund	5
2.1 Företagsledare – en roll i förändring?	5
2.2 Kvinnliga företagsledare	6
2.3 Organiska skillnader i mäns och kvinnors röstapparat	8
2.4 Skillnader i röst användning mellan män och kvinnor	9
2.4.1 Historiskt	9
2.4.2 Nutida	11
2.5 Kvinnliga företagsledare och röst	14
2.6 Kvinnliga företagsledare och röst – forskningsläge	14
3. Intervjuundersökning	16
3.1 Respondenterna	16
3.2 Intervjuerna	16
3.2.1 Har du ofta presentationer internt/externt?	16
3.2.2 Brukar du använda mikrofon och hur upplever du att din röst fungerar utan mikrofon?	17
3.2.3 Hur upplever du din röst?	18
3.2.4 Upplever du att din röst har förändrats över åren?	19
3.2.5 Reflekterar du på andra människors röster, och har du någon idealbild av en kvinnlig röst?	19
3.2.6 Har du genomgått någon typ av röstträning?	21
3.2.7 Har du deltagit i någon ledarskapsutbildning eller kommunikationsutbildning? Ingick kroppsspråk?	21
3.2.8 Finns det någon skillnad på hur du använder din röst i olika professionella situationer?	22
3.2.9 Upplever du en skillnad mellan hur du använder rösten privat och professionellt?	23
3.2.10 Har du någon gång haft problem med rösten?	24

3.2.11 Har du upplevt någon skillnad i förväntningar och i hur du blir bemött med tanke på ditt kön röstmässigt?	25
3.2.12 Tänker du på ditt kroppsspråk vid en presentation?	27
3.2.13 Händer det att du medvetet använder dig av din röst och ditt kroppsspråk på ett kvinnligt sätt?	28
3.2.14 Finns det något i övrigt vad gäller röst som du har reflekterat över?	29
4. Intervjuresultat	30
4.1 Intervjuresultat i sammanfattning	30
5. Analys av intervjuresultat och vidare forskning	33
5.1 Analys av intervjuer	33
5.2 Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om sina röster och de kommunikativa signaler som skickas via talrösten?	33
5.3 Finns det en skillnad i röst användning i olika situationer?	34
5.4 Upplever kvinnor att röst användningen har någon betydelse i relation till kön?	34
5.5 Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om sitt kroppsspråk i relation till muntlig kommunikation?	35
5.6 Logonomer i näringslivet	36
5.7 Vidare forskning	36
6. Referenslista	37

1. Inledning

I en företagsledares yrkesutövning ges många tillfällen till muntlig kommunikation och röst användning. Det kan till exempel vara i möten av olika slag, såväl internt som externt, och i presentationer. Företagets och företagsledningens budskap ska på ett effektivt sätt kommuniceras. Alla de ingredienser som ingår i muntlig kommunikation, både verbala och icke-verbala, är viktiga. Företag lägger ned resurser på såväl interna som externa kurser och utbildningar, såsom olika typer av ledarskapsutbildningar, säljkurser och presentationskurser. Presentationskurser har som mål att förbättra den muntliga framställningen, och är ofta inriktade på mer traditionell retorik än på röst användning och kroppsspråk.

Vanligtvis tänker vi inte på hur mycket information som går att avläsa ur rösten. Hur andra människor uppfattar oss – tempo, satsmelodi, betoning, pausering och klang – påverkar mer än vi tror.

Det finns olika teorier om kvinnors röster, såväl biologiska och historiska som sociologiska. Eftersom kvinnor haft det största ansvaret för barnen har de framför allt använt rösten på korta avstånd och lyssnat, levt sig in, vårdat och fostrat. Vad händer när kvinnor idag erövrar officiell makt? Finns det ett specifikt kvinnligt sätt att använda rösten på, eller använder kvinnor sina röster på ett sätt som efterliknar män?

Föreliggande uppsats fokuserar på kvinnliga företagsledare och röstens betydelse i ledarrollen. Är rösten ett område som kvinnliga ledare är medvetna om och prioriterar som ett verktyg att nå fram med sitt budskap?

En tidigare uppsats av Helena Roll ”Röst och kommunikation i personalutbildningar inom näringslivet”¹ behandlar genom en enkät hur personalavdelningar ser på vikten av röst och kommunikation. Föreliggande uppsats går vidare inom samma ämnesområde men fokuserar på kvinnliga företagsledares röstmedvetenhet.

Presentationskurser i näringslivet hålls ofta av personer utan röstpedagogkompetens. För personer som talar mycket i sin yrkesutövning är det viktigt att ha kunskap om rösten. Rösten ska kunna utnyttjas som uttrycksmedel samtidigt som ett avspänt röstarbete är viktigt i syfte att undvika röstbesvär. Logonomer har kompetens såväl som röstpedagoger som i den muntliga framställningens estetik. Detta borde vara av intresse för företagsledningar och chefer. Här skulle logonomer kunna utgöra en betydande resurs för företag. Det är av intresse för logonomer att få en bild av hur företagsledare ser på röst användning. Historiskt fokuserar få logonomuppsatser på förhållanden inom näringslivet.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att belysa kvinnliga företagsledares inställning till och medvetenhet om muntlig kommunikation och om talrösten som professionellt verktyg.

Frågeställningar i sammanfattning är:

¹ Roll 2007

- Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om sina röster och de kommunikativa signaler som skickas via talrösten?
- Finns det en skillnad i röst användning i olika situationer?
- Upplever kvinnliga företagsledare att röst användningen har någon betydelse i relation till kön?
- Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om kroppsspråk i relation till muntlig kommunikation?

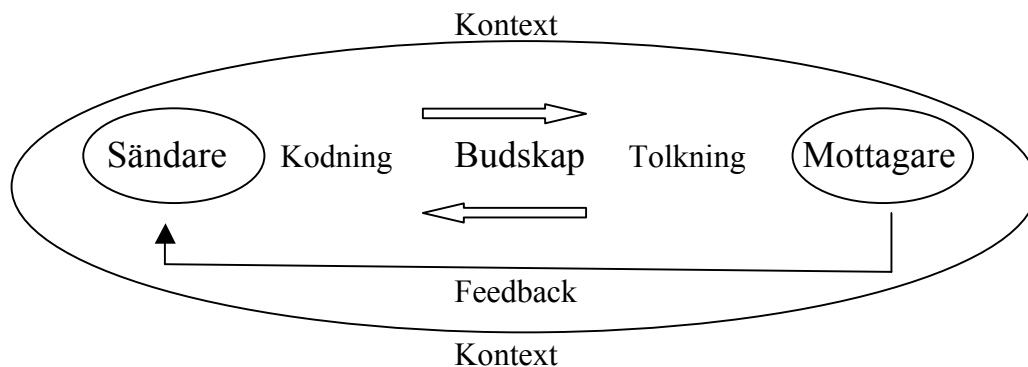
1.2 Avgränsningar

Denna uppsats syftar till att göra en avgränsad undersökande studie bland svenska kvinnliga företagsledare. Ett begränsat antal kvinnliga företagsledare har intervjuats beträffande de erfarenheter och problem de upplevt av sin röst.

Enbart situationer/presentationer där talaren inte använt mikrofon har tagits i beaktande. Flera olika branscher finns representerade. Syftet är dock inte att jämföra dem. Såväl röst användning inom som utom företaget behandlas.

I ett framförande ska verbal och icke-verbal kommunikation samverka, annars kommer talaren inte att bli trodd.² Ett budskap består av tre komponenter. Ord (innehåll), röstklang (ljud) och kroppsspråk (bild). Utanför denna uppsats ligger att retoriskt analysera de kvinnliga chefernas sätt att tala vad gäller ordval. I denna uppsats behandlas framförallt rösten. Alltså inte vad som sägs, utan hur. De icke-verbala signaler i talad kommunikation som behandlas är olika röstuttryck (ljud) samt i viss mån kroppshållning/kroppsspråk (bild). Det vore av intresse att i större omfattning analysera kroppens icke-verbala signaler, men det faller utanför denna uppsats omfattning.

För att förtydliga de olika delarna i kommunikationsprocessen har följande kommunikationsmodell använts:

Figur 1.1 Kommunikationsprocessen.³

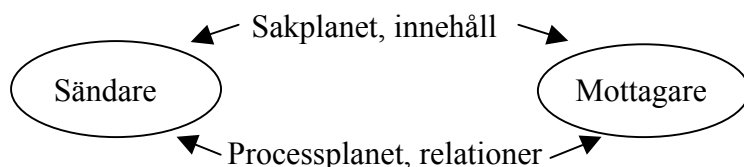
Sändaren kodar sitt budskap innan det sänds. Mottagaren avkodar eller tolkar budskapet. Dessa aktiviteter kan liknas vid ett filter. Kodning och tolkning påverkas av bland annat personlighet, känslor, relation, tonfall, gester, kroppsspråk, attityder och erfarenheter, intuition samt kunskaper. Budskapet är som tidigare nämnts således såväl verbalt som icke-

² Gelang (2008) s 47

³ Maltén (1998) s16

verbalt. Mottagaren har dessutom anledning att kontrollera att budskapet uppfattats på rätt sätt genom feedback. Hela modellen kan även sättas in i sin kontext. Kontexten kan vara fysisk (plats), social/emotionell (till exempel makt- och statusförhållanden och atmosfär) och kulturell (värderingar, religion och kultur, tidsepok). Kontexten påverkar även kodning och tolkning.

Budskapets verbala respektive icke-verbala innehåll kan ses som att kommunikationen sker på två plan samtidigt. Ett sakplan och ett processplan:

Figur 1.2 Kommunikation enligt Watzlawick.⁴

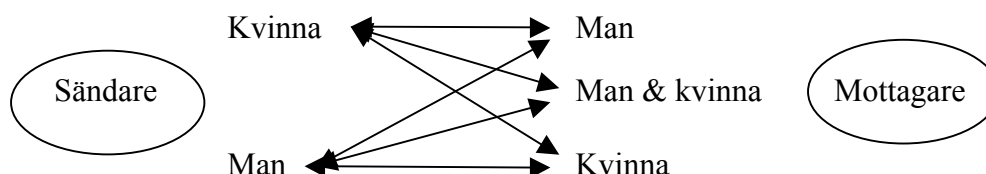
Sakplanet karaktäriseras främst av: Processplanet karaktäriseras främst av:

Vad som sägs, det vill säga innehållet	Hur det sägs
Intellekt	Känslor
Verbal kommunikation	Icke-verbal kommunikation
Analys och logik	Intuition
Rätt eller fel	Alla upplevelser är "rätt"

Undersökningen behandlar främst respondenternas upplevelser och uppfattningar om ett budskap. Varför de tillfrågade har dessa uppfattningar och upplevelser har inte djupare forskats i. Hur budskapet i realiteten är har inte analyserats, eftersom inga observationer gjorts. Varför ett budskap är som det är har inte heller tagits upp. Mottagarsidan, det vill säga lyssnarna, har inte undersökts eller observerats. Däremot är respondenternas uppfattning om mottagarens tolkning i förekommande fall inkluderad. Verbal feedback från mottagaren till de tillfrågade förekommer någon gång i intervju svaren. Respondenterna har också uppfattningar om ett budskaps kontext när det gäller presentationer internt/externt och professionellt/privat.

Sakplanet i muntlig kommunikation – främst innehåll och ord – behandlas i princip inte. Undersökningen behandlar alltså processplanet i muntlig kommunikation sett utifrån respondenternas upplevelser.

Eftersom uppsatsen har ett genusperspektiv är det intressant hur sändare och mottagare förhåller sig till varandra vad gäller kön. Här förutsätts att sändaren är 1 person:

Figur 1.3 Genus hos sändare och mottagare.

⁴ Mossboda, Peterson, Rönholm (2002) s 82 f

I första hand är det kommunikation med en kvinnlig sändare och en man/flera män eller män/kvinnor som mottagare som belyses i undersökningen. De tillfrågade har emellertid ibland uppfattningar om relationen manliga sändare och olika typer av mottagare.

1.3 Metod

1.3.1 Intervjuer

Kvalitativa intervjuer har genomförts med fem respondenter.

En semistrukturerad intervju karaktäriseras av att de teman som frågorna handlar om är definierade, att intervjuaren vet vad denne vill ha svar på och har en intervjuguide, men att det finns en stor grad av flexibilitet och möjlighet till följdfrågor. I en ostrukturerad intervju löper samtalet mer fritt.⁵

De fem intervjuerna har spelats in på band, skrivits ut och förvaras hos författaren. Respondenterna är anonyma. I resultatdelen redovisas delar av intervjuerna. Redigering av svaren har förekommit och har godkänts av respondenterna. Respondenterna fick inte frågeställningarna i detalj före intervjun, men de fick ett brev där typen av frågeställningar redovisades. Brevet innehöll dessutom information om uppsatsprojektet och författaren. Intervjuerna genomfördes under februari och mars 2011 med ett antal förberedda frågor. Alla intervjuerna tog cirka 1 timme i anspråk. Avsikten med intervjuerna är inte att få en generaliseringsbar uppfattning om kvinnliga företagsledares inställning till och medvetenhet om röst och muntlig kommunikation, utan snarare att fånga in en liten grupp och få en bild av hur deras tankar och erfarenheter påverkar dem. Resultaten i denna uppsats är alltså inte generaliseringsbara utan gäller endast för respondenterna.

1.3.2 Urval

Respondenterna är inte slumpvis utvalda men är heller inte personligen kända av författaren sedan tidigare. Förfrågningar skickades till ett antal svenska kvinnliga Vd:ar. Alla som var positiva intervjuades. De kallas i uppsatsen A, B, C, D och E.

1.4 Definitioner

Chef – ledare

Det finns ingen enhetlig definition av begreppen ”chef” och ”ledare”. En chef tillsätts uppifrån och får med sin position vissa formella befogenheter och makt. En ledare är chefen som har sin personals förtroende och är både människo- och resultatorienterad.⁶ Ordet ”ledare” och ”chef” används omväxlande i denna uppsats utan hänsyn till ovanstående distinktion.

EQ

EQ betyder emotionell intelligens eller känslkompetens. ”Den består av ett antal sociala förmågor som att kunna analysera och kontrollera sina egna känslor och impulser som i sin tur bygger på en djup självkänedom”⁷

⁵ Hilding 2010, s 3

⁶ Hessner 1993, s 78; Mossboda, Peterson, Rönholm 1998, s 9

⁷ Backlund 1997, s 73 f

2. Bakgrund

Det som följer är en genomgång av en del litteratur som finns i ämnet. Det finns en uppsjö litteratur om ledarskap och genus. Däremot finns inte mycket i ämnet som fokuserar på ledarskap och genus vad gäller röst.

2.1 Företagsledare – en roll i förändring?

Såväl företag som deras omvärld förändras hela tiden beroende på människor och teknologi. Nya aktörer dyker upp och andra försvinner och förändringar sker medvetet och omedvetet. För att utveckla affärerna måste man ifrågasätta givna strukturer.⁸

Willi Railo⁹ menar att man ständigt måste pröva om ledningen, organisationen och systemen är konstruerade för framtiden. Människan har tidigare anpassats efter organisationen istället för tvärtom. Han menar att vi i framtiden måste se organisationer som något organiskt och flexibelt som anpassar sig efter uppgifter, människor och samhällskultur.

Eva Norrman Brandt menar att det samhälle vi lever i påverkar våra förväntningar på ledare. En tillbakablick på det gångna seklet ger en provkarta på ledarstilar. Dagens samhälls- och företagsklimat präglas av individualisering och lösa strukturer. Vad framtiden för med sig i form av ändrade roller, villkor och arbetsgivare är osäkert. Detta ställer i sin tur nya krav på företagsledaren. Vi har rört oss från ett klimat där ledaren hade ett mycket tungt ansvar för det mesta som hände inom företaget till en situation där ansvaret delas i större utsträckning mellan chefer och medarbetare. Forskning visar att ingen särskild personlighetstyp är mer lämpad än andra att leda. Bland ledare kan man finna olika personlighetstyper: karismatiska och entusiasmerande, lågmälda och ansvarsgivande, hårda och uppgiftsinriktade samt relationsinriktade. Däremot visar forskning att förmågan att läsa av olika situationer och anpassa sitt ledarskap och sina insatser till dem är en viktig ledaregenskap. Denna egenskap kan tränas och utvecklas. Det situationsanpassade ledarskapet som presenterades redan på 1960-talet av Paul Hersheys och Ken Blanchard används idag världen över.¹⁰

Psykolog och ledarskapsforskare Malcolm Higgs¹¹ har studerat tre viktiga faktorer för ledarskap; IQ, EQ och ledarskapsförmåga, Enligt hans forskning svarar dessa tre faktorer för cirka 80 % av en ledares framgång. EQ är den viktigaste faktorn och utgör 36 % av framgången, medan IQ svarar för 27 % och ledarförmåga för 16 %.

Elisabet Mohammar anser att idag är gemensamma värden, visioner och empati viktiga i stället för forna tiders byråkrati och rädsla. En chef ska vara en god förebild och inspirera samt skapa energi. Tydlighet, flexibilitet och engagemang är egenskaper som värdesätts. Framgång som ledare kräver en vilja att utveckla och att utvecklas på ett mänskligt plan. Vad som behövs är tid att se, lyssna och bekräfta. Enligt Mohammar är det vidare tydligt att yrkeslivet präglas alltmer av kommunikation inte minst i muntlig form. Arbetstiden upptas till stor del av möten, telefonsamtal, brevskrivande och e-post. Mohammar hävdar att rösten är den enskilt viktigaste arbetsverktyget för 35 procent av alla yrkesverksamma i västvärlden. Därför är det av största vikt att den fungerar. Mohammar påpekar fortsättningsvis att kraven på en modern talare är många. Vi ska inte bara tänka och tala klart utan också ha humor och personlig utstrålning. Kommunikationskompetens betyder att kunna anpassa sig till omgivningen och det motstånd som finns i situationen. Att iaktta reaktioner och förlägga

⁸ Thornell 2007, s 27

⁹ Railo 1998, s 20 f

¹⁰ Norrman Brandt 2006, s 13 ff

¹¹ Higgs 2000

uppmärksamheten på lyssnandet är idag en viktig ingrediens i kommunikation. Parallellen till dagens ledarskapsfrågor är uppenbar. Det auktoritära sättet att styra en organisation är förlegat och långsamt luckras hierarkierna upp.¹²

Albert Mehrabian,¹³ kommunikationsforskare och professor emeritus i psykologi vid UCLA, USA, fann att rösten – tonfall, betoningar och andra ljud – utgör 38 % av hur vi uppfattar ett genomsnittligt meddelande. Kroppsspråket, framförallt ansiktsuttrycket, upptar hela 55 %. Det rent verbala – endast ord – har alltså inte särskilt stor betydelse i kommunikationen – ca 7 %. Albert Mehrabians studie har dock såväl feltolkats som kritiserats. Mehrabian själv påpekar att hans studie endast handlar om kommunikation av känslor och attityder. Om en kommunikatör inte pratar om sina känslor och attityder gäller alltså inte siffrorna 7 % - 38 % - 55 %. Kritiken som riktats mot Mehrabians studier handlar om tillvägagångssättet. Han gjorde två separata studier som sedan kombinerades, vilket i sig inte låter sig göras. Den ena studien baserades på hur inspelade enstaka ord uppfattades. Alltså en mycket artificiell situation. Den andra studien behandlade hur ansiktsuttryck – visade på svart/vita fotografier – och röstton – hörda på bandspelare – samverkade. Enbart ansiktsuttryck och inte annat kroppsspråk inkluderas. Mehrabians resultat relaterar bara till kommunikation av positiva och negativa känslor. Dessutom deltog endast kvinnor i Mehrabians studier.

Ray L. Birdswhistell,¹⁴ professor i kommunikation vid University of Pennsylvania, kom emellertid fram till liknande uppskattningar som Albert Mehrabian. Om man sammanfattar vad olika forskare kommit fram till så uppfattar vi i ett samtal 10 % det verbala, 20 % tonfall och betoningar och 70 % kroppsspråk. (Samma källa).

Forskning visar alltså sammanfattningsvis att ledarskapet är kopplat till samhällsklimatet och hur det förändras. Huruvida en särskild personlighetstyp skulle vara överlägsen en annan råder det delade meningar om. Man kan dock dra slutsatsen att förmåga att anpassa sig till och läsa av olika situationer är en viktig ledaregenskap. Man kan således dra slutsatsen att processplanet i muntlig kommunikation spelar stor roll (se figur 1.2).

2.2 Kvinnliga företagsledare

Charlotte Holgersson vid Handelshögskolan i Stockholm har funnit att svenska företagsledare verkar vara klonade.¹⁵ De är av samma kön och har samma ålder och liknande bakgrund. Dessa män är i 50-års åldern och kommer från medel- eller överklass. De är utbildade vid någon av de stora tekniska högskolorna eller vid Handelshögskolan i Stockholm.

På Stockholmsbörsen finns idag (2010-12-01) bara 7 kvinnliga vd:ar av totalt 258, och det är rekordmånga. Andelen kvinnor är därmed 2,7 %. Men rekryteringsunderlaget är fortfarande svagt visar en genomgång som DN Ekonomi gjort.¹⁶ Det saknas dock inte kvinnliga utexaminerade civilekonomer från Handelshögskolan i Stockholm, där många av dagens företagsledare tagit examen. Från under 10 % utexaminerade kvinnliga civilekonomer med inskrivningsår 1957 har siffra ökat för att på 2000-talet ligga omkring 40 %. Inskrivningsår 1967 var andelen utexaminerade kvinnor cirka 18%, 1977 cirka 25 %, 1987 cirka 34 %, 1997 cirka 32 % och 2002 samt 2003 cirka 40 %.¹⁷ Denna siffra talar emot ett svagt rekryteringsunderlag. Även med hänsyn tagen till avbrutna studier, familjebildning,

¹² Mohammar 2009, s 9 s 15 f

¹³ Albert Mehrabian, hämtat från wikipedia 2011-04-08 http://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Mehrabian

¹⁴ Kroppsspråk, hämtat från wikipedia 2010-12-08 <http://sv.wikipedia.org/wiki/Kroppsspråk>

¹⁵ Backlund 2000, s 31

¹⁶ Rosencrantz 2010

¹⁷ Handelshögskolans kamratförening 2010

etcetera är procentandelen kvinnliga vd:ar på Stockholmsbörsen anmärkningsvärt låg i förhållande till utexaminerade civilekonomer från Handelshögskolan i Stockholm.

Allt fler företag väljer en kvinna som vd, men förändringen går som visats långsamt. Kvinnorna får dessutom lägre lön än männen. Åsa Landén Ericsson, vd på konsultbolaget Pointer, tror att mannens stamkänsla ibland underskattas. I valet av vd eller styrelseledamot är det naturligt att välja en person som man känner trygghet och samhörighet med, menar hon. Hon tror också att utvecklingen kan skyndas på om kvinnorna blir fler, eftersom det är lättare för en kvinna att bli vd om bolaget redan haft en kvinna i topposition.¹⁸ En bredare och mer professionaliserad rekrytering av nya börsbolags vd:ar har öppnat möjligheter att få in fler kvinnor. Det menar Michaëla Blomquist, vd på rekryteringsfirman Michaël Berglund Executive Search.¹⁹

En färsk undersökning från Handelshögskolan i Stockholm²⁰ visar att kvinnor är medvetna om det hårda klimatet i företagsledningarna, medan männen ofta inte ens ser problemet. Mer än varannan kvinna säger sig ha upplevt problem i karriären relaterat till kön, medan bara var tionde man håller med kvinnorna. Exempel på problem som kvinnor upplever är att de inte blir lyssnade på, får sämre löneutveckling och att de hamnar utanför de relevanta interna nätverken. Ju högre position kvinnor har desto svårare blir det dock att utskilja olikheterna. ”Kvinnor i chefsställning tenderar att se världen med männens ögon” säger professor Richard Wahnlund vid Handelshögskolan som citeras i tidningen. Wahnlund menar vidare:

Det är ett problem att verkligheten uppfattas så olika av kvinnor och män. För männen är det så att om de inte har personlig erfarenhet av problemet, då existerar det inte. Det finns ingenting att diskutera.

Marianne Frankenhauser²¹ konstaterar att ”kvinnliga ledaregenskaper” som flexibilitet, lyhördhet och samarbetsförmåga är önskvärda i moderna företag. (Här är det oklart om hon ser dessa egenskaper som biologiskt betingade eller kulturellt förvärvade). Trots detta dominerar chefsposterna fortfarande starkt av män. Karin Kjellberg²² hävdar liksom Frankenhauser att det som efterfrågas i näringslivet är så kallade feminina värderingar. Om fler kvinnor får ledande positioner kommer det automatiskt att medföra ett annorlunda klimat i dessa sammanhang. Enligt en stor undersökning som 2007 gjorts av managementföretaget Accenture bland 2246 företagsledare på mellanstora och stora företag i tretton länder – däribland Sverige – identifierar kvinnor könstillhörighet som det främsta karriärhindret. Sverige och Frankrike ligger i botten vad gäller hur fort kvinnorna anser att de avancerat i karriären jämfört med män.²³

En annan typ av förklaring till könsskillnaderna är av strukturell art. I en uppsats från Södertörns Högskola²⁴ refereras till Anna Wahl som hävdar att kvinnors bristande tillgång till makt är ett strukturellt problem. Könnsstrukturen på ett företag – andel kvinnor, segregering mellan könen i positioner och hierarkisk fördelning mellan könen vad gäller inflytande och

¹⁸ Dagens Industri 2010-11-01

¹⁹ Bederoff 2010

²⁰ Jacobsson 2010-12-01

²¹ Frankenhauser 1993

²² Kjellberg 2004, s 14

²³ Accenture 2010. Beror detta på att svenska och franska kvinnor har störst problem eller har de en större medvetenhet i frågan?

²⁴ Koskiranta & Olsson 2006

makt – är en förklaring till olika möjligheter i organisationen. Organisationsstrukturer uppfattas ofta som könsneutrala och ifrågasätts sällan.²⁵

De olika förväntningar som finns på chefer blir extra tydliga när man tittar på könstillhörighet och ledarskap menar Lena Nelander Friström. Det finns särskilda chefskurser för kvinnor. Mycket av jämställdhetsarbetet går också ut på att kvinnor ska gå på kurs.

Men jämställdhet innebär ju att både män och kvinnor behöver tänka i nya banor eller åtminstone försöka skärskåda sina egna värderingar och då borde det väl vara naturligt att alla, även männen, deltog i ett kontinuerligt jämställdhetsarbete.²⁶

Elisabet Mohammar²⁷ noterar i sin bok att enligt stressforskare Frankenheuser uppvisar män starkare stressreaktioner än kvinnor. När pojkar får göra vad de vill företar de sig aktiviteter som ökar stresspådraget. Detta är troligen kulturellt betingat. Unga kvinnor undviker konkurrens eftersom de söker sin identitet i likheten och kontakten med andra. Män lär känna sig själva genom att avvika från mönstret. Män är generellt positiva till konkurrens, medan kvinnor är rädda för den och ogärna överträffar sin bästa vän. Konkurrens är tävling, och tävling är anspänning. Mäns försvarsreaktioner inför prestationskrav kopplas tidigt in medan kvinnor kroppsligt är mer ekonomiska. Det medför att kvinnor inte utsätter sig för lika mycket stress som män. Detta gäller dock inte kvinnliga chefer. Det är väl känt hur en kvinna som blir chef över tidigare arbetskamrater kan uteslutas ur gemenskapen.²⁸ Den kvinnliga chefen isoleras. Ebba Lindsö²⁹ menar att ”Män är så uppenbart mer kollegiala än kvinnor. Kanske beror det på att de tränar det, via lagidrotter och när de gör lumpen”

En intressant aspekt på kvinnligt ledarskap är att kök och middagsbord kan vara viktiga maktarenor. Annelie Karlsson-Stider³⁰ har skrivit om familjeföretag. Hon fann att det fanns aktörer som aldrig syntes i organisationsplanen som hade stort inflytande i företaget. Det var främst fruar och infödda döttrar.

Det råder sammanfattningsvis inget tvivel om att kvinnor är underrepresenterade bland företagsledare. Vilka faktorer som här spelar den viktigaste rollen är mera osäkert. Faktorer som inte tidigare nämnts är teorierna om självuppfyllande profetior och Pygmalioneffekten.³¹ Det finns lång och väldokumenterad forskning av Robert Rosenthal³² som tydligt visar hur betydelsefulla omvärldens förväntningar är för vår förmåga att prestera bra i såväl arbete, utbildning som på fritiden.

2.3 Organiska skillnader i mäns och kvinnors röstapparat

Den viktigaste organiska könsskillnaden är att kvinnors stämband är kortare än mäns.³³ Stämbanden är 9-13 mm långa hos en vuxen kvinna och 15-20 mm hos en vuxen man. Ju

²⁵ Wahl, Holgersson, Höök, Linghag 2001

²⁶ Nevander Friström 2005, s 49

²⁷ Mohammar 2009, s 15

²⁸ Detta är måhända ett välkänt faktum för chefer generellt. Huruvida det skulle vara ett större problem för kvinnor ger hon inga belägg för.

²⁹ Wagner (2008)

³⁰ Backlund 2000, s 32

³¹ Psykologi i Fokus (2009). En självuppfyllande profetia är att vi låser fast oss i negativa tankebanor och förväntningar, Pygmalioneffekten handlar om hur ogrundade förväntningar blir självuppfyllande.

³² Rhem 1999

³³ Sundberg 2001, s 16

längre stämbanden är, desto lägre taltonläge³⁴ har rösten. Kvinnor har alltså högre talröstläge än män. Det betyder att kvinnors läge vad gäller grundton³⁵ är ca 200 Hz och mäns ca 110Hz. Den individuella variationen kan vara stor, men skillnaden mellan könen är oftast markant. Röstläget är ett viktigt könsutmärkande drag. Sundberg menar att detta gör att kvinnor med mycket lågt läge och män med mycket högt läge i regel är störda av detta och väcker uppmärksamhet.

En annan viktig skillnad är formantfrekvensernas värde som i sin tur beror på ansatsrörets³⁶ utseende och längd.³⁷ Ansatsrörlängden beror på den individuella formen. En vuxen kvinna har kortare ansatsrör än en vuxen man. Ansatsrörlängden har betydelse för skillnaden i formantfrekvenserna³⁸ och medför att män har mörkare klangfärg än kvinnor.

Skillnaden i lungkapacitet mellan kvinnor och män kan också ha en viss betydelse. Men om kvinnor använder sina lungors fulla kraft och talar med öppna resonansrum, hörs de till och med bättre än många män. Detta gäller särskilt i bullriga miljöer där den ljusa rösten lägger sig över vanliga bullerfrekvenser.³⁹ Mot detta kan dock invändas att det ofta är när kvinnor har en pressad fonation och blir gälla som de hörs.

Per Lindblad⁴⁰ skriver att kvinnors röstklang ofta upplevs som mjukare än mäns. Orsaken till detta kan vara akustiskt. Men eventuellt spelar kvinnors rörelsemönster in såtillvida att kvinnor rör kroppen annorlunda än män och ofta på ett mjukare sätt. Detta utmärker också röstorganet. Deltonerna ligger glesare i spektrum hos kvinnor än hos män, och detta gör att klangen blir mjukare. Män har tätare deltoner vilket gör att klangen blir strävare. Den fysiologiska skillnaden i stämbandslängd mellan män och kvinnor medför också att kvinnors röster belastas mer eftersom stämbanden hos kvinnor slår ihop ungefär dubbelt så många gånger per sekund som männens. Kvinnor tenderar också ha mer läckage och svagare intensitet än män. Läckage gör att ljudbildningen i glottis blir mindre effektiv, med svagare övertoner, vilket resulterar i mindre intensitet. Mansrösten har en tendens att bli knarrig. Stämbandens slemhinna är tunnare hos kvinnor och innehåller inte lika mycket av ämnet hyaluronan⁴¹ som tros ha en dämpande effekt.

2.4 Skillnader i röst användning mellan kvinnor och män

2.4.1 Historiskt

I litteraturen stöter man på påståenden med orimligt hög grad av generalisering,

³⁴ Taltonläget är den akustiska grundtonen som varierar med ålder och kön. Taltonläget kan också variera med dagsform, känsloläge, relation till talaren, kultur, språk etc. Taltonläget bestäms av stämbandens svängningshastighet, som i sin tur beror på anatomiska förhållanden som massa och längd på stämbanden. Även talvanor påverkar taltonläget. (Dahlberg 2010, s 3).

³⁵ Lägsta deltonen i röstspektrum. Dess frekvens motsvarar normalt den uppfattade tonhöjden. (Sundberg 2001, s 281.)

³⁶ Ansatsrör, även talrör, resonansrör eller resonansrum utgörs av svalg plus mun- och näshåla, dvs. hålrummen från stämbandsnivå till läppöppning. (Sundberg 2001, s 280).

³⁷ Lindblad 1992, s 166 f

³⁸ Resonans i ansatsröret, dvs. topp i ansatsrörets frekvenskurva. Ansatsröret har eller fem formanter av betydelse. Första formanten (den lägsta) är särskilt beroende av käköppningen, den andra av tungformen, den tredje av tungspetsens läge. I vokaler bestämmer de två lägsta vokalfärgen, de högre röstklängen. Toppens frekvensläge kallas formantfrekvens. Den delton som ligger närmast en formantfrekvens blir starkare än andra deltoner. Formanter framträder därför som toppar i spektrumkonturen. (Sundberg 2001, s 280).

³⁹ Backlund 1991, 2006, s 164

⁴⁰ Lindblad 1992, s 168

⁴¹ Hartelius, Nettelbladt, Hammarberg 2008, s 247

utan tillräcklig precision och analys av olika förutsättningar, kulturer och tidsepoker.

I och med att ett offentligt liv uppkommer i antiken har kvinnans roll inom detta diskuterats. Enligt Britt Backlund⁴² är det tiganets tradition som styr kvinnan i det offentliga livet. Långt före Paulus uppmaning till kvinnorna i Korint att tåga i församlingen existerade den traditionen. Eftersom vår historia också är skriven av män, har kvinnor som hävt upp sin röst offentligt ändå inte satt spår i historieskrivningen. Ibland har kvinnor till och med döpts om till män. Backlund menar att teologiprofessor Birger Olsson har visat att det med största sannolikhet fanns en apostel vid namn Junia som istället blev kallad Junias, som är ett mansnamn. Det fanns förmodligen också kvinnor i lärjungaskaran runt Jesus. Även i sagornas värld är det männen som talar och ger kvinnorna order hävdar Mohammar.⁴³ Endast de elaka kvinnorna, the bitches, gör sin stämma hörd. Det är likadant i alla klassiska sagor – Askungen, Snövit, Törnrosa, Hans och Greta med flera.

Men är ovanstående rimligt? Är det tiganets tradition som styr kvinnan? Har inte kvinnor som hävt upp sin röst blivit omskrivna? Fanns det en kvinnlig apostel vid namn Junia eller inte? Hur är det i folksagor och myter? Finns inte där många såväl kloka som resoluta kvinnor och gudinnor? I såväl till exempel afrikanska som grönländska myter har kvinnorna en framträdande roll. Även i Bibeln finns kvinnor som häver upp sin röst.

Ämnet retorik utvecklades i Grekland under antiken. Quintilianus skrev om uttalandets ädla konst. Han gav avskräckande exempel på talare som har en allför grov, hård och stel eller svag, tunn, skärande och kvinnligt förvekligad röst.⁴⁴ Britt Backlund menar att det var manliga förebilder som skapade vetenskapen retorik och vältalighet. När kvinnor världen över i modern tid fick tillgång till högre utbildning, hade vältaligheten mist sin viktiga ställning. I Sverige öppnades de statliga läroverken för flickor 1927. Till den svenska regeringen kom den första kvinnan 1947 och rätten till prästämbetet i svenska kyrkan kom 1958.⁴⁵

I sin bok ”Talande kvinnor” skriver Brigitte Mral⁴⁶ om språkvetaren Gustav Cedeschiölds uppsats ”Kvinnospråk” från 1899. Han menade att kvinnors språk domineras av känslan medan förståndet utmärker männen. (Jämför detta med vad Frankenheuser och Kjellberg säger om att dessa egenskaper idag är efterfrågade i näringslivet, se 2.2). Denna syn delades av Aristoteles. Han hävdade att ”kvinnor saknar personlig auktoritet, värdighet, smak, förmåga till teoretiskt tänkande samt medvetna hedersbegrepp och att de därmed inte bör ha någon plats i det offentliga livet.” (Citerat efter Mral).

Brigitte Mral⁴⁷ menar dock att kvinnliga retoriker genom tiderna inte saknats. Däremot har forskarna inte intresserat sig för dem, i alla fall inte förrän helt nyligen. Det har trots allt funnits inflytelserika och originella kvinnor vars retorik är väl värd att studera. Egensinniga drottningar, kvinnliga politiker, författare och opinionsbildare är några exempel.⁴⁸ Forskningen är fortfarande i sin linda. Hon menar att villkoren för dessa kvinnor varit helt andra än för män. Begränsningarna för kvinnliga talare har varierat från tid till annan, men har alltid funnits och finns fortfarande.

⁴² Backlund 1991, 2006, s 157

⁴³ Mohammar 2009, s 11

⁴⁴ Johannesson 1990, s 166

⁴⁵ Backlund 1991, 2006, s 158

⁴⁶ Mral 1999, s 12 ff

⁴⁷ Mral 1999, s 10

⁴⁸ Stämmer det faktum att forskare inte intresserat sig för drottningarna Victoria, Elisabeth och Kristina, bara för att nämna några exempel? Skulle Mral använda det värderande ordet ”egensinnig” om en kung?

2.4.2 Nutida

Britt Backlund hävdar att när kvinnor idag deltar i det offentliga livet är det männens språk, liknelser, framförande och röster som de erbjuds att efterlikna. Kvinnor ställs inför ett val. Antingen väljer hon att efterlikna mannens sätt att tala så att ingen märker att hon är kvinna, eller så också bryter hon mot de etablerade mönstren. Detta kan emellertid innebära betydande svårigheter. Det beror på att vi har ett behov och en trygghet i att dela in människor efter olika mönster som tillåter förutsägelser. Går vi till kyrkan har vi förväntningar på hur prästen ska låta och uppträda. Kanske väntar vi oss också att prästen ska vara man. En flygvärdinna förväntar vi oss ska låta och se ut på ett speciellt sätt. Fortfarande förväntar vi oss att de ska vara kvinnor.⁴⁹ Som offentliga talare väntar vi oss att kvinnor antingen talar som män brukar tala, eller att de talar som kvinnor brukar tala. I båda fallen finns risk att hamna i underläge. Kvinnor som talar manligt anses hårda och kalla. De som använder sin röst på ett kvinnligt sätt och relaterar förlorar i auktoritet och tyngd. I vår kultur har män som intresserat sig för att erövra makt utvecklat starka och breda röster. Om kvinnor ska tala vill många att de ska använda mjuka röster, svaga, ljusa och lyssnande.

Backlund menar också att både kvinnor och män höjer sitt röstläge när de blir känslomässigt engagerade. Känslouttryck bedöms ofta som något oönskat inom arbetslivet. Kvinnor som naturligt har ett ljusare röstläge än män kan uppfattas som gälla när de p.g.a. engagemang höjer rösten ytterligare. Män i allmänhet tilltalas av om kvinnor talar ljust och mjukt. Forskare har visat att kvinnor talar snabbare än män och har ett intonationsmönster som är livligare. Anledningen till detta är förmodligen kvinnans traditionella roll i samhället.

Kvinnor visar sig också ofta stå ostadigt som talare fortsätter Backlund. Kanske på höga vingliga klackar eller hängande på ena höften. Detta gör att rösten också blir vinglig eftersom kroppen inte är balanserad. Dessutom överger många kvinnor sin naturliga låga andning i talsituationer. En förklaring kan vara nervositet. En annan förklaring skulle kunna vara att rädslan för att se fet ut gör att kvinnor håller in magen, och på så sätt får en otillräcklig luftström för tal.⁵⁰

Britt Backlunds analys av skillnader i röst användning och kroppsspråk mellan män och kvinnor framstår som generaliserad. Det skulle vara intressant att få ta del av den forskning dessa påståenden grundas på. Ställs kvinnor verkligen inför ett val att antingen efterlikna en man eller att bryta mot etablerade mönster? Förväntar vi oss fortfarande 2011 att prästen ska vara en man? Idag finns många kvinnliga präster i våra svenska kyrkor. Kvinnliga nyhetsuppläsare saknas heller inte. Talar de som män? Hur vet Backlund att en kvinna som använder sin röst på ett kvinnligt sätt förlorar i auktoritet och tyngd? Maud Olofsson till exempel talar på ett kvinnligt sätt. Har hon ingen auktoritet? Har det gjorts en undersökning på att människor vill att kvinnliga talare ska använda mjuka, ljusa, lyssnande och svaga röster? Har kvinnor en högre andning i allmänhet vid fonation än män? Står de dessutom ostadigare?

Lotta Juhlin⁵¹ står för liknande tankar som Backlund. Hon hävdar att medan mannen breder ut sig, tar kvinnan lite plats, ofta genom att stå på ett ben och luta sig på ena höften eller sittande genom att sno benen om varandra. Juhlin menar att denna kroppsliga försiktighet uppfattas av hjärnan som signalerar att röst och övrig framtoning bör stämma överens med kroppsspråket. Resultatet blir att kvinnan framstår som lite osäker och ängslig.

⁴⁹ Här handlar det om kontexten, se figur 1.1.

⁵⁰ Backlund 1991, 2006, s 157 ff

⁵¹ Juhlin 1999

Den franske sociologen och antropologen Pierre Bourdieu poängterar hur synen på manligt/kvinnligt påverkar våra värderingar. En man förväntas ha en rak och medveten kroppshållning som signalerar styrka, medan en kvinna är mer inåtvänd, kuvad eller ett skönt blickfång. Bourdieu lägger skulden för obalans mellan könen lika mycket på kvinnan som på mannen. Kvinnan kan inte beklaga sig över bristande jämlikhet utan att samtidigt förändra sig själv. Detta bör även inkludera ökad röstmedvetenhet och ett i många avseenden förändrat röstbeteende.

Är det inte lite väl enkelt att förlägga en stor del av skuldbördan för ojämlikhet mellan könen på kvinnan? Menar Bourdieu att kvinnan helt ska anpassa sig till det manliga beteendet? Är det inte ett problem att mannens värderingar och beteende fortfarande styr den officiella makten? Kan man till exempel overse med bristande jämlikhet för kvinnor som inte rösttränar?

Våra omedvetna föreställningar kring vad som är manligt respektive kvinnligt inverkar på hur rösten uppfattas. Centerpartiledaren Maud Olofsson talade 2005 i ett sommarprogram om att hon när hon är engagerad ofta uppfattas som ilsket påstridig och att många irriterar sig på hennes tonfall. Trots allt tal om jämställdhet påverkas vi av våra föreställningar om vad som är manligt/kvinnligt.⁵² Könnsrollstänkandet cementeras tidigt i barndomen skriver Mohammar. Fortfarande tar flickor i småskolan mindre talutrymme i blandad barngrupp än pojkar. Sedan kvinnlig rösträtt infördes 1921 har kvinnor samma rättigheter som män att yttra sig fritt. Trots detta verkar idealet att vara stark och självständig mycket avlägset för unga tjejer, åtminstone att döma av den mediala bilden. Kvinnan ska vara mager med plutande mun och späda axlar. Det är ganska logiskt att unga tjejers självbild är svag med tillhörande liten flickröst. Risken är att både röst och självbild består. Kvinnor talar med ljusa försvagade röster, ibland i ett spänt och förhöjt röstläge. Män med sina stadiga mörka röster uppfattas ofta som beslutsamma och självsäkra.⁵³

Jan Einarsson och Tor G Hultman⁵⁴ har visat hur missgynnade flickor blir i skolan. Av den taltid som finns till förfogande tar flickor en tredjedel medan pojkar tar två tredjedelar. Flickorna blir i stor utsträckning tystade och får veta att vad de säger är ointressant, medan pojkarna blir mer uppmärksammade och får fler frågor. Ny forskning av Mats Björnsson⁵⁵ visar emellertid helt nya trender. Det är fortfarande vanligt att pojkar har mer kontakt med läraren, men det är ofta ett fåtal pojkar som har det. Lärarens kommunikation med pojkarna är ofta av det negativa slaget; tillsägelser och tillrättavisningar. Flickorna tar plats i klassrummet på ett annat sätt än tidigare. Könstillhörigheten verkar ha förändrats och anpassats. Flickorna har brutit ny mark och breddat sin könstillhörighet, något som inte gäller pojkarna. Flickorna dominerar bland dem som får höga betyg i Sverige oavsett socialgrupp. Redan idag är flickorna i kraftig majoritet i vissa högstatusskolor i Stockholm, medan lågstatusskolor tenderar att bli pojkskolor.

Enligt Ninni Elliot⁵⁶ är rösten och talet intimt kopplade till personligheten. Det är därför viktigt att röst och tal fungerar bra, annars kan det medföra att personligheten hämmas.

⁵² Kihlström 2006, s 69

⁵³ Mohammar 2009, s 12 f

⁵⁴ Nordenstam 2003, s 23

⁵⁵ Björnsson 2011

⁵⁶ Elliot 2009, s 14

Britt Backlund har gjort en uppställning över generella skillnader mellan män och kvinnor som offentliga talare. Hon stöder sig på en rad lärare och forskare förutom sin egen erfarenhet.⁵⁷ Här visas ett urval av skillnaderna.⁵⁸

Kvinnor	Män
Avbryter inte så ofta	Avbryter gärna
Talar inte så starkt	Talar ofta starkt och långsamt
Står ofta vingligt, lägger huvudet på sned	Står stadigt och med rakt kropp
Avslutningstonen är ofta stigande	Använder fallande avslutningston
Har täta och långa ögonkontakter	Har få långa ögonkontakter
Har få pausutfyllnader	Har många pausutfyllnader
Använder många icke-verbala signaler	Har svårt att avläsa kroppsspråk
Skrattar ofta	Har svårt för inlevelse
Lyssnar bra och har god inlevelseförmåga	

Det framgår inte klart om dessa skillnader är biologiskt eller kulturellt betingade. Avbryter till exempel män av biologiska eller kulturella skäl?

Om man vill vara framgångsrik i näringslivet ska man föra kroppen som en man. De ord som kommer ur mäns strupar präglar hur man ska tala och vad man får säga. Båda könen vet detta och anstränger sig för att agera maskulint.⁵⁹ Deborah Tannen,⁶⁰ professor i lingvistik, Washington D.C. utgår ifrån att skillnader i mäns och kvinnors språk är rent kulturella, framkallade genom uppfostran och social interaktion. Tannen kommer till liknande resultat som Cedeschiöld, men hon ser kvinnors språkbruk inte som en defekt utan något positivt. Typiska skillnader mellan mäns och kvinnors kommunikation enligt Tannen är:

män

hierarki
oberoende
beslut
asymmetri
lösa problem

kvinnor

samförstånd
närhet
diskussion
symmetri
förstå problem

Chefsrollen är på många sätt diametralt motsatt kvinnorollen. Människor som associerar fritt kring begreppet chefsroll⁶¹ talar om beslutskraft, mod, styrka, risktagande, ledaren – den ensamme hjälten. Attityder och värderingar om chefsrollen ligger nära uppfattningar om mansrollen menar Mohammar. Detta är ett problem för kvinnliga chefer. Många kvinnliga chefer har tagit efter den manliga ledarstilen och undertryckt sina mjukare, kvinnliga sidor. Att hitta en kombination som känns äkta på detta område är en viktig utmaning. Kvinnor

⁵⁷ Backlund refererar till: Viveka Adelsvärd, Tord Dahlbom, Jan Einarsson, Tor G Hultman, Karin Johannisson, Gunilla Molloy, Brigitte Mral, Bengt Nordberg, Kerstin Nordenstam, Olaug Rekdal, Else-Mari Staberg, Deborah Tannen, Kerstin Thelander, Inga Wernersson och Gun Widmark

⁵⁸ Backlund 1997, s 85

⁵⁹ Elvin-Nowak & Thomsson 2003, s 204

⁶⁰ Mral 1999, s12 f

⁶¹ Ahrén, Zaar 1997, s 31 f

skulle tjäna på att bli medvetna om hur de kan vinna gehör för sina tankar och idéer. Att uttrycka sig begripligt och hörbart med en humant lyssnade attityd är framgångsreceptet.⁶²

Ovanstående litteraturgenomgång innehåller en rad obevisbara påståenden som läsaren uppmanas granska kritiskt. Frågan är om det är rimligt att göra dessa i hög grad obevisade generaliseringar.

2.5 Kvinnliga företagsledare och röst

Logoped Eva Feuer⁶³ säger att som kvinnlig chef ligger det nära till hands att förmanliga sig och sin röst för att få pondus. Detta vänder hon sig dock starkt emot då rösten bör utvecklas i sin egen karaktär. Det ställs emellertid höga krav på en kvinnlig chefsröst, eftersom det inte är lätt att hävda sig bland alla manliga chefer. Rösten är ett känsligt instrument såväl fysiskt som psykiskt, och stark press liksom röstmissbruk kan påverka den. Onödig spändhet som tröttnar ut rösten kan bli följden. Feuer menar att kvinnliga chefer ofta behåller sin tunna läckande flickröst även efter målbrottet i syfte att behaga eller vara till lags. Grundtonläget kan behöva sänkas så mycket som en ters, och risken att råka ut för fonasteni, d v s rösttrötthet, är stor hävdar hon. Ett annat beteende är den gälla rösten i för högt tonläge. Den rösten är tröttsam att lyssna till. Här kan orsakerna vara många t ex rädsla att inte få tala till punkt eller spändhet. Även i det senare fallet blir resultatet ofta fonasteni vilket medför stora hinder i yrkesverksamheten. Feuer menar att den kvinnliga chefen bör bli medveten om sin röstkaraktär och arbeta med rösten i syfte att utveckla den. Hon tycker att röst- och talvård borde vara obligatoriskt i arbetsledar- och chefsutbildningar.

2.6 Kvinnliga företagsledare och röst - forskningsläge

Forskningsläget vad gäller kvinnliga företagsledares röst användning är synnerligen begränsad. Ingen forskning har hittats om kvinnliga företagsledare eller kvinnliga chefs röst.

Deborah Cameron⁶⁴ har undersökt globaliseringens inverkan ur genusperspektiv. Hon fann att nu är det mannen som anses ha brister när det gäller att uttrycka sig. Idag arbetar två tredjedelar av befolkningen i England inom servicesektorn och industriarbetet har marginaliserats. Industriarbetarna var oftast män, medan servicearbetarna vanligen är kvinnor. Kvinnor anses ha bättre kommunikativa förmågor än män i denna typ av arbete. Ledningen söker människor som kan småprata med folk, och skapa goda relationer. Trots detta får kvinnorna inte följa sina instinkter i kontakten med kunder, utan tvingas följa strikta riktlinjer om vad de ska säga och hur. De ska le medan de pratar och intonera med variation samt ge uppmuntrande uppbackning för att skapa en språklig intimitet med kunden. Cameron kallar detta ”syntetisk personifiering”. Denna utveckling mot imiterad personlighet går tvärt emot vad yrkeskvinnor ofta fått råd att utveckla. För att bli tagen på allvar skulle yrkeskvinnor på 1980- och 1990-talet använda fler drag från den opersonliga auktoritativa stil som deras manliga kolleger använde. Cameron menar att det har blivit på modet att uttrycka känslor. I affärsvärlden tränas de manliga cheferna i EQ. Cameron påpekar dock att detta inte medför att kvinnorna värderas i det offentliga livet. Det är mer en fråga om att värdera egenskaper som känslor och omvårdnad.

Ett fördjupningsarbete ifrån polisutbildningen vid Umeå universitet; ”Rösten – som verktyg för den kvinnliga polisen” belyser hur kvinnliga polisers röst kan inverka på arbetet.

⁶² Mohammar 2009, s 14

⁶³ Sundberg 1999, s 51 ff

⁶⁴ Nordenstam 2003, s 51 ff

Resultatet av de helstrukturerade intervjuer som genomförts med kvinnliga poliser och kvinnliga polisstudenter visar på att samtliga är överens om att rösten är viktig i yrket som polis. De menar att det är viktigt att dels kunna ha en bestämd och distinkt röst, men även att kunna visa medmänsklighet och empati med rösten. Samtliga av de intervjuade känner att de har förmåga att lugna ner en person med sina röster, vid t ex stressiga situationer. En av de intervjuade menar att hon använder sin kvinnliga sida. Slutsatsen från uppsatsen är också att det borde ingå mer röstträning på polisutbildningen. Idag behandlas ämnet rösten vid ett tillfälle under den tvååriga utbildningen till polis.⁶⁵ Återigen verkar processplanet i muntlig kommunikation spela stor roll, se figur 1.2.

En annan yrkesgrupps röster som studerats är lärare. I en uppsats från SMI 2010 visas hur lärarrösten påverkas av en dags arbete i skolan. Syftet med uppsatsen var att undersöka taltonläget hos kvinnliga pedagoger före och efter undervisning.

Undersökningen tenderar att visa just det som många forskningsrapporter visar. Det är vanligt att kvinnliga lärarröster talar med ett högre taltonläge kanske på grund av att de försöker överrösta bullret i miljön. Detta gäller säkert inte bara lärarröster utan är ett vanligt problem bland framförallt kvinnor med röstkrävande yrken. De organiska olikheterna i rösten mellan män och kvinnor har betydelse för röstens möjligheter att tränga igenom bullerfrekvenser. Det kan också ha en påverkan av tradition, hur vi förväntar oss att en kvinnas röst ska låta.⁶⁶

I en uppsats av Helena Roll⁶⁷ undersöks hur näringslivet arbetar med röst och kommunikation och om ämnena finns med i företagens kursutbud. Uppsatsen har inget genusperspektiv. Enkäterna visar att en majoritet av företagen har någon form av röst- eller kommunikationskurser. Inget av företagen erbjuder ren röstträning. Intresset hos personalen (främst chefer, säljare och utbildare) är oftast ganska stort.

⁶⁵ Johansson Blomberg 2007

⁶⁶ Dahlberg 2010

⁶⁷ Roll 2007

3. Intervjuundersökning

3.1 Respondenterna

Av hänsyn till respondenternas anonymitet redovisas här ingenting om de företag eller branscher som är representerade. Nämnas kan dock att flera branscher är representerade samt att antalet anställda varierar mellan under 100 och 1500. Samtliga respondenter är vd:ar.

Respondenterna benämns vidare A, B, C, D och E

A är 37 år och civilekonom. Hon är född i Skåne, men uppvuxen i Stockholm. Hon har ingen dialekt.

B är 41 år och civilekonom. Hon har även en MBA. Hon är född och uppvuxen i Skåne och har dialekt.

C är 54 år och civilingenjör. Hon har dessutom en MBA. Hon är född och uppvuxen i Stockholm. Hon har ingen dialekt.

D är 45 år och civilekonom. Hon har dessutom en MBA. Född i Västerås, men uppvuxen i olika städer runt om i Sverige. Hon har ingen dialekt.

E är 44 år och civilekonom. Född och uppvuxen i Örnköldsvik. Ingen utpräglad dialekt.

3.2 Intervjuerna

Intervjuerna speglar i stor utsträckning processplanet i kommunikation mellan sändare och mottagare. Det vill säga icke-verbal kommunikation, upplevelser, känslor och relationer. Se figur 1.2 samt kommentar till figuren. Dessutom behandlas till viss del kontexten i ett budskap, framförallt fysiskt.

3.2.1 Har du ofta presentationer internt/externt?

A

Hur ofta som helst. Jag har olika presentationer flera gånger varje vecka såväl internt som externt. Det är allt från små interna möten, personalmöten och kundmöten till kongresser och bolagsstämmor. Vi har dessutom många besökare som kommer hit, t ex journalister och branschfolk och då har jag också presentationer.

B

Internt har jag ofta presentationer, men externt mindre ofta. Vi har personalmöten och ledningsgruppsmöten varannan vecka. Några gånger per år har vi utdelningar av pris, och då presenterar jag alltid företaget. Jag försöker aldrig komma undan sådant som är knutet till jobbet, men jag drar mig för att ställa upp på externa presentationer i andra sammanhang. Det händer att jag får förfrågningar om att berätta lite om utvecklingen i branschen eller att dra någonting om ledarskap i förändring, men jag hittar ofta ursäkter för att komma undan, eftersom jag tycker att det är så svårt och jobbigt. Jag vill att det ska vara så bra. 80 % av de jag hör tala är pinsamt usla både vad gäller innehåll, presentation och visuellt. Jag vill inte vara en av dem. Så känner jag faktiskt. Folk kan inte prata och har inte tänkt igenom vad de ska säga. Inget initierat, nytänkande eller begåvat utan väldigt låg nivå. Sen finns de förstås de som glimrar, men de är så få. Jag känner inte att jag skulle vara en av dem. Tyvärr. Däremot

känner jag att interna presentationer om det jag kan och har gjort går ganska bra. Då har jag inga problem.

C

Ja, både externt och internt, men mest externt. Internt inte så mycket. Vi har många besökare som kommer hit, såväl journalister som investerare och analytiker. Stora presentationer med mycket publik har jag cirka en gång i månaden. Det varierar lite olika perioder.

D

Inte så ofta externt, även om det förekommer. T ex bolagsstämmor och kundmöten. Internt är det framförallt personalmöten en till två gånger i månaden.

E

Ja, jag har presentationer cirka varannan dag såväl externt som internt. Jag pratar väldigt mycket. Man skulle kunna säga att dagarna består av prat.

3.2.2 Brukar du använda mikrofon och hur upplever du att din röst fungerar utan mikrofon?

A

Nej jag använder oftast inte mikrofon utom på kongresser, i större auditorium och när vi är väldigt många. Jag tycker att min röst fungerar ganska bra. Jag har väl alltid fått höra att jag hörs. Sedan är det kanske inte alltid så njutbart att lyssna på mig när jag pratar högt, men jag har absolut inga problem med att höras. Jag kan klara mig utan mikrofon, men det kan vara jobbigt i lokaler med dålig akustik.

B

Ja, jag försöker att alltid använda mikrofon. Min röst fungerar mycket dåligt utan mikrofon. Här på företaget fungerar det oftast, men om det är fler än 50-70 personer tycker jag inte att det hörs. Då frågar jag oftast innan om det kommer att finnas mikrofon. Jag tycker inte det är trevligt när kvinnor står och skriker med gäll röst framme på en scen. Man sätter sig i underläge på en gång. En man kan gå upp där och dundra loss, och då hör alla. ”Jaha, nu ska vi lyssna.” I officiella sammanhang frågar jag alltid om det finns mikrofon.

C

Jag använder alltid mikrofon vid stora externa presentationer. Internt sitter vi ofta kring ett bord. Det har väl hänt någon gång att jag inte haft tillgång till mikrofon. Då får man prata väldigt högt. Det brukar gå, men man måste prata långsammare och högre.

D

Nej jag brukar oftast inte använda mikrofon. Jag är inte så van vid det. Jag tycker att min röst fungerar bra utan mikrofon. Jag har inga problem.

E

Ja, jag använder mikrofon om det är så att det finns. Jag använder helst mygga, eftersom jag inte är så förtjust i vanlig mikrofon. Om det inte finns mikrofon tar jag i mer och pratar långsammare och mörkare. Det är svårt för mig att tysta en publik. Där räcker min röst inte

till. Jag skulle vilja kunna busvissla. När jag går ner i röstläge och blir mörkare kan jag inte skrika och få kraft. Ska jag skrika måste jag göra det i ett högre röstläge.

3.2.3 Hur upplever du din röst?

A

Det tänkte jag var en fråga till dig som jobbar med röst. Finns det någon som tycker om sin egen röst? Har inte alla ett jobbigt förhållande till sin röst, framförallt när man får höra sig själv? Jag har kommit överens med min röst. Jag har nog aldrig egentligen störts så mycket. Det är mer att jag har fått höra att jag hörs. Min far har en röst som min mamma säger kan väcka döda. Jag kan få en ganska gäll röst. Framförallt hade jag det som yngre. Nu känns det som om gällheten inte riktigt finns kvar. Den har vuxit bort. Jag tycker inte illa om min röst, men den är som den är. Det är inte någonting jag går och funderar på. Det jag däremot funderar på är att jag pratar alldeles för fort. Jag skriver fort också. Man har väl någon slags inre takt. Att inte prata för fort är något jag tänker aktivt på i presentationssituationen. Jag åt lunch med kvinnlig börsbolags vd för en tid sedan, apropå att prata fort. Hon slog mig med hästlängder. Herregud, så fort hon pratar. Jag försöker dra ned mitt tempo, men hon var som en kulspruta. Otroligt fort. Hon måste ha snabbtänkta människor runtomkring sig. Det är inget problem för den som pratar, men lyssnar man så hinner man inte med. Undrar hur hennes ledningsgruppsmöten ser ut? Pratar alla så fort? Det var faktiskt en riktig upplevelse.

B

Jag har en hyfsat djup röst i normalröstläge. Så fort jag måste prata högre, med hög röst, då håller den inte. I ett möte känner jag mig aldrig obekvämt eller tycker att jag har för tunn röst, men den bär inte för att höras mer. Om det är tyst fungerar det, men om folk står och dricker ett glas vin och man ska börja prata och ingen hör en när man försöker få tyst är det tufft. Man hamnar i ett underläge från början om man ska stå där och skrika hallå, hallå, lyssna. Då frågar jag efter mikrofon eller ber någon av killarna att få tyst på publiken. Det är skönt. Då har någon redan fått tyst på folk. Jag känner inte att jag kan höja min röst så mycket att jag får folk att bli tysta. Det handlar om att skära igenom, och det tar jag gärna hjälp till. Det handlar inte om att jag känner mig osäker, utan att det inte fungerar. Det är heller inte någon bra start att stå och skrika.

C

Det är jättesvårt att beskriva, eftersom man alltid blir förvånad när man hör sig själv. Det är alltid det där med manligt och kvinnligt. Som kvinna skulle man vilja ha lite mer pondus i rösten. Det låter alltid tyngre när en man talar pga. att tonläget är lägre. Jag har faktiskt försökt att lägga rösten i ett lite lägre tonläge när man är ute på stora möten. Det hjälper. Har man tittat igenom sitt föredrag ordentligt i förväg och dessutom är långsam och tydlig så får man mer pondus.

D

Vilken svår fråga. Jag vet inte. Jag har nog ganska liten bandbredd i rösten. Jag skulle vilja ha lite större omfång. Jag är nog också ganska snabb när jag talar. Ibland känns det på en presentation att den blev bra. Det kan vara att jag låtit extra entusiastisk och låter som om jag menar vad jag säger. Då kan folk komma fram och säga "vad bra det blev". Jag har också fått feedback på att jag varit för teknisk, men det handlar inte om framförandet. Man ska inte försöka förklara allt.

E

Jag tycker att det är obehagligt att lyssna på min röst på inspelningar. Jag tycker att den låter mycket kantigare än jag upplever själv. Jag upplever min röst som mer melodiös och mjukare än den låter på band. Jag har svårt att förlika mig med det.

3.2.4 Upplever du att din röst har förändrats över åren?

A

Ja, lite tycker jag. Man låter väl äldre vid 37 än vid 17. Rösterna har åkt ned tror jag. Det känns som att nu pratar jag mer här nere (*pekar på sin mage*). När jag var yngre sjöng jag mycket, och det gör jag inte nu, så egentligen är det konstigt att den trillat ned. Om jag ska försöka beskriva det, så känns det som om rösterna har åkt ned mer i magen.

B

Ja, den är kanske lite strävare nu än när jag var yngre. Jag var lite mjukare och yngre på rösterna vid 22.

C

Nej, inte privat. Jag har i alla fall inte tänkt på att rösterna skulle ha förändrats. I föredragssituationer har den nog förändrats i och med att man utvecklas, tänker sig för och får mer erfarenhet.

D

Nej, det har jag faktiskt inte tänkt på. Kanske att den blivit något lägre.

E

Ja, det är jag säker på. Min omgivning säger att min röst blivit mörkare. Mina systrar kallar det ”affärsrösten”.

3.2.5 Reflekterar du på andra människors röster och har du någon idealbild av en kvinnlig röst?⁶⁸

A

Absolut. Jag tror att jag tar in andra människors röster i stor utsträckning utan att explicit tänka på det. Jag tycker att det är roligt med röster eftersom de är så individuella. Vi har väldigt mycket telefonmöten. Det är svårt innan man vänjer sig vid alla olika dialekter och brytningar. Vi jobbar mycket med Indien och Kina, och jag förstod ingenting i början. Efter ett tag så lär man sig, även om Kina fortfarande är svårt. Man kan sitta och vara 20 personer, och efter två ord så vet du vem som pratar. Det är egentligen ganska häftigt. Rösterna är så otroligt personliga. Fast det är på en dålig linje och det sprakar i bakgrunden, så vet man ändå att ”det där var Robin” och ”det där var John”.

Någon idealbild av en kvinnlig röst har jag inte. Jag såg en film med Russel Crowe. Han har en läcker röst, men han är man. Jag kan inte komma på någon kvinna som jag tycker har en bra röst. Jo, Scarlett Johansson har en ganska skön röst. Hon har någon liten ”coolhet”, någon

⁶⁸ Här är de tillfrågade inne på sin egen tolkning som mottagare av ett budskap. Se figur 1.1

liten heshet. Hon låter behaglig. En extremt gäll röst är inte så njutbar i det långa loppet. Då är det skönare att lyssna på en mindre skrikig röst. Jag brukar tänka på att ta ner rösten.

B

Nej, men sättet att tala. Alltså hur man väljer att se ut när man talar. Jag kan inte säga att jag har någon idealbild, men jag kan reflektera över hur jag inte vill låta. Det finns kvinnor som talar nästan som män. De tar i och använder brösttoner. Det känner jag är lite onödigt. Sedan finns det kvinnor som har nått positioner men ändå pratar som små skolflickor. Jag vet inte om det är för att vara söt eller sexig eller vad det är. Jag tycker det är förnedrande och pinsamt för kvinnor. Var lite seriös. Visa att man kan vara bra utan att tala så. Det är ändå ganska ovanligt att kvinnor får möjlighet att göra karriär och komma på bra positioner. Det är helt stopp på högre tjänster i Sverige. Lyckas man så tycker jag att man ska representera kvinnor på ett bra sätt. Det finns många kvinnor som pratar bra också. Annika Falkengren lyckas i all sin lilla person tala sansat, tydligt och bra när hon uttrycker sig. Hon låter aldrig stressad och har tänkt igenom vad hon ska säga. Hon ger ett seriöst intryck på rösten.

C

Nej, inte så att jag tänker på det. Jag är nog rätt intuitiv som person. Jag känner om jag får förtroende för en person eller inte. Det handlar mycket om utstrålning. Det gör väldigt mycket om man låter trygg i det man säger. Även att man har fakta för det man säger. Jag kan inte säga att jag har någon idealbild, men jag skulle gärna vilja höra Annika Falkengren. Jag har faktiskt inte hört henne och vet inte hur hon låter. Man hör ju på en del politiker. Maud Olofsson är lite svår. Hon låter lite bladdrig eller pratig. Ibland kan hon vara tung också. Det varierar mellan olika situationer.

D

Ja, kanske lite grand, men det är inget jag direkt tänker på. Jo, har du hört Maud Olofsson? Hon har mycket energi och kör på. Hon är ovanlig, men det kanske inte går hem överallt. Hon kan göra ett lite ettrigt intryck. Jag har ingen idealbild som jag kommer på. Men att ha en ganska djup röst är bra.

E

Nej jag kan inte säga det. I och för sig reagerar jag på tonfall och nervositet, och det är väl röst. Jag reagerar om rösten inte stämmer med mina förväntningar. Då hajar jag till. Dialekter uppmärksammar jag. Finlandssvenskar kan "get away with things" bara p. g a. sin dialekt som låter så vänlig. Jag har en manlig kollega som är mycket kompetent. Han blir stressad och börjar pladdra när vi kommer in i styrelserummet. Det hände två gånger, sedan sa styrelsen att vi inte kan ha honom med eftersom det påverkar uppfattningen om oss. När det gäller presentationer lyssnar jag och coachar mitt team i förberedande syfte. Det är viktigt att inte ha samma tonläge hela tiden och att låta engagerad och entusiastisk.

Någon idealbild av en kvinnlig röst kan jag inte säga att jag har. Däremot har jag reagerat negativt på en kvinnlig rådgivare på en av storbankerna som ofta hörs i media. Hon har en väldigt pipig röst som inte är vacker att lyssna på. Det är till och med irriterande och jobbigt.

3.2.6 Har du genomgått någon typ av röstträning?

A

Nej ingenting. Jag skulle gärna. Jag var en halvdag på Akademin för det uttrycksfulla ledarskapet, och då kände jag att det skulle vara kul att jobba med rösten, men det hann jag inte. Det blev i alla fall inte så. Det var mer som en införsäljning, tror jag, från deras del.

B

Ja, när jag gick i lågstadiet fick jag gå i specialträning för att de tyckte att jag lät så förkyld. De tyckte att jag pratade så långt fram i näsan. Jag gick i två år, men det hade ingen effekt tror jag. Jag kände mig utsatt och inte riktigt normal. Det var onödigt. Det kom en annan talpedagog till skolan efter två år som tyckte att det var trams. Då fick jag sluta. Jag kan höra själv nu att jag är liksom lite täppt, nasal eller vad jag ska säga. Jag ser inte det som ett jätteproblem. Jag kan inte tycka att jag behövde talpedagog. Någon annan röstträning har jag inte fått.

C

Ja, en enda gång. Det var på skoj, en heldagskurs en lördag på alla-kan institutet. Det var kul. Jag fick veta att jag pratar för fort i det privata mötet och måste tala långsammare och artikulera lite tydligare.

D

Nej, aldrig.

E

Nej, aldrig. Det har jag inte tänkt på att man kan. Jag har aldrig sjungit eller så, och därför inte varit utsatt för det naturligt.

3.2.7 Har du deltagit i någon ledarutbildning eller kommunikationsutbildning? Ingick kroppsspråk?

A

Ja, jag har gått en kommunikationsutbildning. Där sades inget om rösten, vilket är heltokigt tycker jag. Fokus låg mer på det tekniska, t ex vilka hjälpmedel man använder sig av och disposition av ett föredrag. Ingenting egentligen om röst. Däremot kanske lite om hur man står och ser ut. Vi blev videofilmade också. Jag fick inte speciellt mycket feedback överhuvudtaget, men det är bra att bli filmad för då ser man. Framförallt om man har tid att titta på det efteråt och fundera. Vissa kan ha saker för sig. En kille t ex stod väldigt bredbent vid sin presentation. Han fick jobba med det. Jag har gått säljkurser också. Jag tycker att det här med presentation och kommunikation är viktigt för alla, så jag brukar plocka in även icke-säljare på säljkurser inom företaget.

B

Ja, jag gick en presentationskurs för länge sedan. Jag minns det knappt. Det var mer presentationsteknik än själva rösten. Framförallt om tekniken kring upplägget. Kroppsspråk ingick inte. Det har jag däremot fått träna inför uppsägningar av personal, vilket är

jättejobbigt. Då är det viktigt att tänka på sitt kroppsspråk. I presentationssituationen är det mer att inte stå och fiddla med händerna eller så.

C

Ja i ordlös kommunikation, och så har jag fått mediaträning av en journalist. Jag blev videofilmad och fick svara på frågor. Det handlade inte så mycket om hur man ska prata, utan mer om att klara sig ur olika situationer när man blir attackerad av journalister. Kroppsspråk ingick inte så mycket, men det är naturligtvis jätteviktigt.

Det var en intressant sak som hände på röstkursen jag gick. En av deltagarna var en kvinna som var aspirant på att bli ledare. Hon hade lärt sig att prata otroligt artikulerat och långsamt och gjorde det i alla situationer. Jag gjorde en övning med henne där vi två skulle ha ett informellt samtal. Hon pratade som om hon höll föredrag. Eftersom vi skulle ge varandra synpunkter efteråt, påpekade jag att det inte fungerade att prata så i den situationen. Hon blev tacksam och sa att hon nu började förstå varför folk blev arga på henne hela tiden.

D

Ja, för längesedan när jag jobbade på ett stort konsultföretag. Jag kommer knappt ihåg det. Det var i alla fall inte röstträning och inte heller kroppsspråk. Det handlade mer om att presentera. Jag har aldrig videofilmats och fått feedback på det.

E

Ja, flera stycken. Röst har aldrig ingått vad jag kan minnas. Kroppsspråk däremot har förekommit på flera kurser. Jag kommer särskilt ihåg en kursledare som gjorde intryck på mig. Hon pratade om ”glada punkten” och vi blev videofilmade. Det var en kick för självförtroendet. Flera kurser har handlat om presentationer och hur man ska ta in ett rum.

3.2.8 Finns det någon skillnad på hur du använder din röst i olika professionella situationer?

A

Ja, absolut. Man påverkas mycket av de andra i ett rum. I ett möte med personer som talar långsamt och behöver tid på sig för att ta in information, kommer inte jag in och pratar jättefort. I ett annat sammanhang med ett gäng kulsprutor pratar jag fortare. Jag skulle säga att det är en könsfråga. Män pratar generellt långsammare än kvinnor. Jag har också läst forskning om hur man uppfattar vem det är som pratar mest. Om kvinnor pratar 30 % och män 70 % uppfattar män det som att män och kvinnor pratar lika mycket. Det är ganska fascinerande. Det är skillnad på hur ett möte med 7 män respektive 7 kvinnor låter. Männen pratar en i taget, medan kvinnorna gärna pratar samtidigt. Fler ord per minut i kvinnorummet. Sedan kan man fundera på innehållet även om det inte har med rösten att göra. Kvinnor fokuserar på ”vad är det vi pratar om” medan mäns fokus är ”vad säger du och vad säger jag”.

Vid presentationer skulle jag säkert kunna göra så mycket mer med rösten. Hur man använder rösten och vilka nyanser man skulle kunna jobba mer med för att få fram sitt budskap. Variationen i rösten är också viktig. Det är klart att det låter olika beroende på vad jag ska presentera. Man använder rösten på olika sätt. Man kan exempelvis förstärka något som är glädjande. Jag har någon gång fått höra att jag låtit glad när jag presenterat något som inte är så roligt. Då har jag fått tänka till och anstränga mig för att inte låta för energisk, utan tänka mer på vad det är jag säger och vad det betyder. Jag skulle också kunna förbereda mina

presentationer mycket mer. Där är jag usel och är väldigt mycket en ”volleyspelare”. Jag hade en presentation som inte fick ta mer än 7 minuter. Då tränade jag innan, men annars är jag dålig på det. Mina presentationer är ofta på engelska. Då är det bra att ha suttit och pratat igenom föredraget för sig själv. Det försöker jag göra, men det är inte alltid det hinns med. Jag får lita på mig själv. Jag försöker också – särskilt i mindre grupper – att ge utrymme till gruppen och ta den där pausen för att se hur det landar och se på personers ansikten.

B

Nej. Jag undviker att använda brösttoner. Jag har varit i möten ibland i förhandlingssituationer eller träffat en kund som varit ursinnig, och man ska försöka reda upp det. Då försöker de ibland hota en med sina röster. Då känner jag ”tagga ner lite”, du kan inte skrämma mig genom att ta ton här med dina manliga resurser. Jag har inga illusioner om att det skulle fungera för mig, så jag gör aldrig så. Jag kan se att det är ett maktmedel för män, absolut. Jag försöker använda kroppsspråket, och visar med mitt tonfall att nu är det allvar. Jag visar att det är allvar med lugn. Jag försöker dämpa med tonfall och sätt, och lugnar på så sätt ner situationen. Inte tystare, men lugnare. Jag är skåning och pratar väldigt långsamt som det är, men jag gör längre mellanrum. Jag har aldrig försökt bli av med min skånska, och jag tror inte att det har legat mig i fatet. Jag känner inte att jag inte har blivit tagen på allvar pga. av att jag kommer från Skåne.

C

Ja, jag är mer avslappnad när jag pratar internt här med anställda. Jag pratar lite fortare plus att tankesättet blir annorlunda – man kan kasta sig mellan idéer på ett annat sätt. Jag försöker vara lika i sättet att prata inom alla nivåer i företaget. Det är mer innehållet som skiljer sig åt. Vi har ett väldigt öppet klimat, men man måste vara säker på att det man säger tolkas rätt. Därför finns det vissa saker vi bara pratar om i ledningsgruppen. I ledningsgruppen försöker jag vara lite tyngre och mer stringent, så att det inte bara blir snack.

D

Nej, jag försöker vara avslappnad och mig själv. Jag har så pass mycket erfarenhet nu. Det är klart att i externa situationer kanske taltempot är långsammare än annars. I allmänhet försöker jag lägga ner rösten något. Folk brukar inte säga att jag står och mumlar.

E

Ja. Externt är min röst mörkare än annars. Det gör jag medvetet. Jag pratar alltid mörkare när jag har presentationer oavsett budskap. Fysiskt är jag mer i magen då. Det handlar om hur jag vill uppfattas. I min bransch är det viktigt att inge förtroende. Höga tonlägen låter lite osäkert.

3.2.9 Upplever du en skillnad mellan hur du använder rösten privat och professionellt?

A

Ja, privat tror jag att jag pratar mer som jag gjorde förr, d v s lite fortare och med lite högre tonläge. Jag tänker inte efter lika mycket, utan pratar samtidigt som jag tänker. Med mina barn händer det att jag pratar i ett ännu högre tonläge, eftersom man märker att det fungerar.

B

Ja, med barnen händer det att jag blir så arg att rösten blir okontrollerad. Det låter på ett sätt som jag absolut inte skulle vilja att någon på jobbet hörde. Då blir det ibland brösttoner eller så går rösten upp i tonläge. Jag är inte alls nöjd med att rösten går upp. Självklart får jag säga ifrån ibland på jobbet, men då är det mer att jag talar med ganska djup och lugn röst

C

Ja, professionellt pratar jag långsammare och tydligare samt artikulerar bättre. Jag försöker ha mer tyngd i varje "statement" genom att prata högre samtidigt som jag håller ner tonläget. Jag har fått mycket träning under åren av att hålla externa presentationer. Det gör skillnad i hur man pratar och hur man lägger upp presentationer.

D

Inte direkt. Det är klart att jag förmodligen talar snabbare privat. Med mina barn tror jag att jag s a s gullar lite mer och att rösten blir lite ljusare. Det är nog så att rösten är lite ljusare generell privat.

E

Ja, det är en jätteskillnad eftersom jag är mamma. Då har jag ett helt annat röstregister. Om man lyssnar på när jag ringer upp, kan man vara rätt säker på vem jag pratar med. Jag har ett mjukare tonfall och högre röstläge.

3.2.10 Har du någon gång haft problem med rösten?

A

Ja, fast det var när jag var pytteliten, bara 8-9 år. Då fick jag någon stämbandsinflammation. Men det är enda gången i hela mitt liv. Jag blir aldrig trött i rösten utom om jag är förkyld.

B

Ja, jag har börjat gråta så att jag inte kunde prata en gång. Det var hemskt, och det hände på ett tidigare arbete. Rösten bar inte p.g.a. ilska och förnedring. Jag hade lust att skrika men grät i stället. Annars har jag inte haft problem med rösten, utom om jag varit förkyld. Tappat tråden har jag däremot gjort.

C

Ja, i början av karriären. Ja, inte problem direkt. Men i början av karriären när man är ung, då är man lite mer försiktig. Lite rädd för att ta plats. Då har man ofta en nackdel av att vara kvinna. Särskilt när man är yngre och inte vågar uttala sig tydligt och starkt, utan säger saker på ett mer försynt sätt. Då är det svårt att komma igenom. Det ser man på unga tjejer som kommer in här hos oss. Det är väldigt lätt att köra över dem om man skulle vilja. Nu gör inte vi det, eftersom vi har ett väldigt trevligt klimat. Men i många sammanhang kommer man inte fram om man är så försiktig och försynt.

D

Nej, aldrig. Jag blir inte trött i rösten, och jag har inga problem med styrka heller. Men en gång när jag var gravid blev jag plötsligt annonserad att hålla en presentation som jag var helt

oförberedd på. Då blev jag nervös och tyckte att alla tittade på min mage. Den nervositeten satt i ett bra tag, men har försvunnit med tiden. Nu är jag inte nervös.

E

Ja, jag kan lätt bli hes särskilt när jag är förkyld. På större kvällsaktiviteter med middag där det blir sent och jag har hållit tal blir jag nästan alltid hes. Några gånger har jag tappat rösten i samband med aktiviteter på kvällen. Det är ingenting jag har sökt läkare för. Jag fick för mig att det hade med rökiga miljöer att göra. Jag har tänkt att det är någonting jag får vara aktsam på. Sedan har det liksom försvunnit. Jag har inga symptom just nu i alla fall.

3.2.11 Har du upplevt någon skillnad i förväntningar och i hur du blir bemött med tanke på ditt kön röstmässigt?

A

Det är svårt att säga om skillnaden i bemötande beror på rösten eller något annat. Rösten är en del av hur man uppfattar en person oavsett om du är chef eller inte. Det finns absolut olika förväntningar på män och kvinnor. Frågan är som sagt hur mycket som har med rösten att göra. Det ska man egentligen fråga männen om. Hur uppfattar de det?

Jag hörde om ett intressant exempel från en styrelse. Där finns två kvinnor, varav en kvinna är extremt energisk. Hon pratar jättefort. Vissa av männen tycker att hon pratar extremt fort och mycket. De har ett helt annat tempo. Det finns också en åldersskillnad. En falang är 65 plus och en är 45. Med 65 plus herrarna ska det vara på ett visst sätt och lite långsamt. De yngre är rappare och pratar fortare. Det är mer studs i konversationen. Det i sig ställer till kommunikationsproblem. Den yngre kvinnan är otroligt skarp och professionell, men pratar som sagt var jättefort. Hon fick negativ feedback på sitt sätt att tala från en konsult. Han sa: ”Du är fantastiskt professionell, alla vet att du är påläst, men ibland kan du kännas lite... det är hemskt att säga, för jag hade aldrig sagt det till en man.... liksom lite ettrig. Jag mår dåligt av att jag säger det, för att med en man hade det bara upplevts som energiskt. Men för en kvinna kan det bli ettrigt ”.

Det där är en sak som jag tänker på. Uppfattas man som ettrig, då blir det mer ett rött skynke som skymmer innehållet. Det kan också vara så att någon som är så snabb, får de övriga att tappa ansiktet för att de inte hänger med. Det får man tänka på ibland. Sedan tycker jag att det är jättekonstigt att det upplevs som att kvinnor pratar mer än de gör. Det där med 30 – 70 %. Jag är med i ett nätverk för kvinnor. En av kvinnorna skrev om en utbildning hon deltagit i utomlands. Hon var nästan ensam kvinna. Hon berättade att hon fick väldigt mycket uppmärksamhet. Man får lite gratis i uppmärksamhet p.g.a. att man är kvinna. Jag var ensam talare på en kongress tillsammans med 14 män, och det märktes att de vaknade till när jag kom upp. Jag blir hela tiden tvingad att tänka på att jag är ensam kvinna bland många män, eftersom jag får så mycket frågor om det. Jag tänker inte på kön, men andra gör det uppenbarligen. Jag intervjuade en tjej som varit ansvarig för tunga projekt utomlands. Hon var så himla trött på att de alltid tror att hon är sekreteraren. Jag har inte upplevt det, men det är så. Det är ingen större skillnad på Sverige och resten av Europa, utom vad gäller Tyskland. Tyskland är extremt mansdominerat.

Men det är verkligen svårt att särskilja de olika faktorerna för oss mycket få kvinnor i toppositioner. Vad är rösten, och vad är det faktum att man är kvinna? Vad är vad när så många attribut är undantaget från regeln?

B

Bemötandet är mer kopplat till att jag är kvinna än till rösten. Det händer hela tiden att jag blir tagen för sekreterare eller assistent när jag är ute och reser. Jag har blivit härmad för att jag är skåning, och det händer fortfarande ibland, men det kanske skulle hända en man också. Det finns däremot fördomar kopplade till kvinnor. Man måste akta sig för att låta hispig eller stirrig som kvinna och inte låta för vek. Man ska prata lugnt, inte hetsa upp sig för mycket och inte säga en sak mer än en gång.

På möten är det precis som om ingen hör vad man säger, förrän någon man säger det. Då går det in. Då blir man förbluffad. Var det ingen som hörde vad jag sa? Var det för att det var jag? Män hör inte vad som sägs förrän en annan man säger det. Det är sorgligt. Det här gäller även för män som inte är karriärister. Om man som kvinna säger – jag sa ju precis det – blir man den tjugitiga kvinnan. Så jag säger ingenting utan sväljer det.

C

Ja, absolut. Man blir alltid mer ifrågasatt som kvinna för att det låter mycket tryggare och säkrare när en man pratar. Det är nästan alltid så. Det handlar inte om vad man säger. Det är inte faktabaserat utan utstrålningsbaserat. Folk vill kanske hellre att en man för talan. Rent spontant lyssnar folk mer på en man. Det har jag märkt under alla år. Jag lider inte av det idag, eftersom jag vet att man måste vara tydligare och starkare som kvinna. Jag har lärt mig under åren. Man måste också ta till starkare uttryck än vad män gör. I en diskussion har männen ett försprång bara genom sin röst. De kan t ex signalera bara med rösten att en diskussion är över. Som kvinna får man säga det i stället, annars fattar inte folk. Sådant lär man sig med åren.

Jag försöker träna på att göra mer pauser. Jag vet inte om det är manligt/kvinnligt, men jag tror att kvinnor pratar väldigt snabbt. Vi kan vara inne på nästa ämne innan det föregående hunnit smälta in riktigt. Det kan vara en nackdel. Till slut är det ingen som hör vad man säger.

D

Ja, absolut. Män har automatiskt en fördel och mer pondus i och med sitt lägre röstläge och mer styrka i rösten. De hörs mer. Det de säger framstår som mer sant. Man lyssnar mer på en man än en kvinna som kvittrar lite. Jag har blivit tagen för sekreterare på resor. Det hjälper inte direkt att vara kort, blond och kvinna.

Bara det faktum att man är kvinna är i sig så ovanligt att man lika gärna kan säga oväntade saker och vara på sitt eget sätt. Det är klart att man anpassar sig delvis till männens spelregler. Det blir dock mer och mer avslappnat. Man kan vara sig själv. Till och med gå klädd i jeans, om det är snygga jeans.

I mötessituationen upprepar män vad andra män har sagt. Män vill ha mycket ”Airtime”. De ska ha sin tid. De kan inte nöja sig med att hålla med, utan ska upprepa allt. I alla fall gör svenska män det. Vi har en finländsk man som är oerhört kortfattad. Han pratar inte i onödan. Han är rolig, men folk blir förvånade. Kvinnor upprepar inte. Kvinnor är snabbare. Vi säger inte sådant som redan är sagt. Självtänksomhet kan jag nog bekräfta lite för mycket. Jag fick den feedbacken för 20 år sedan, och det är något jag tänker på. Jag tror att jag fortfarande gör det lite för mycket ibland. Jag är nog ganska ”intunad” på andra människor.

E

För min egen del har jag inte direkt gjort det. Jag inbillar mig att hur jag ser ut fysiskt och min längd har stor betydelse. Jag faller lättare in i det manliga sättet, eftersom jag fysiskt är mer lik en man. Korta män kan nog tycka att jag är lång. De står gärna lite längre ifrån mig har jag märkt. Generellt spelar det dock roll att man är kvinna. Ser man gullig ut kan det vara lätt att falla in i ett gulligt röstbeteende. Kvinnor tar inte i och blir arga på rösten som män blir. Kvinnor berättar i stället att de är upprörda, men det hörs inte på rösten. Kvinnor förklarar mer, medan mäns röster blir hårdare och mer kraftfulla. Jag tar heller inte i. Jag tror att jag inte vill gå upp i röstläge. Det hänger nog ihop med det där att jag inte kan ropa högt heller. Allmänt så är vi kvinnor mer inkluderande och undviker konflikter. Vi är räddare för ovänskap än män och värnar om relationen. Kvinnor skrattar mer än män gör.

3.2.12 Tänker du på ditt kroppsspråk vid en presentation?

A

Jag tänker på att inte röra mig för mycket vid presentationer. Jag gillar att röra mig, men jag fick höra att jag rörde mig för mycket när jag reste runt och hade presentationer. Jag var med i panel en gång, då vi stod uppradade med små bort framför oss. Efter ett tag tänkte jag ”herregud, vad ska jag göra med mina händer?”. Jag tittade på de andra och hur de stod.

B

Vad gäller kroppsspråk tänker jag på att inte fiddla för mycket med händerna vid en presentation. Ibland kan det kännas skönt att ha någonting framför sig, ett bord eller liknande. Det är också skönt att ha ett glas eller en penna. Det är jobbigt med en helt tom scen och helt fritt. Då har jag ofta ett kort eller minnesanteckningar i handen för att kunna göra av händerna någonstans. Vid mindre presentationer försöker jag alltid att sitta, eftersom det känns mer bekvämt. Internt tänker jag inte på hur jag står. Då försöker jag bara vara positiv.

C

Då vill jag se avslappnad ut. Jag försöker att inte stå som en pinne. Kanske luta mig lite på ena benet. Det jobbigaste som finns är att ha ett podium framför sig. Det är lättare med en mygga så att man kan gå omkring när man pratar. Det gillar jag. Jag brukar alltid ha en penna i handen. Det beror på att jag gick en tvådagars kurs i ordlös kommunikation. Där fick vi lära oss att hålla i texten en penna och samtidigt suggerera oss till att tänka på ett positivt minne. Jag har ett sådant minne från en handbollsmatch som jag fick rådet att använda. Det fungerar faktiskt.

D

Jag föredrar att ha mygga och kunna röra mig fritt framför att stå bakom ett podium. Jag har inga problem med vad jag ska göra av händerna. Jag tar kroppsspråket till hjälp för att få uppmärksamhet i inledningen av en presentation.

E

Ja. Hur jag kommer in i ett rum där folk redan sitter är viktigt. Jag vill ta in rummet, hälsa och visa att jag har något viktigt att berätta. Jag tar kommandot och visar åhörarna att de kan lita på vad jag säger. Jag tänker på hållningen när jag går in. Jag tänker också på hur jag står. Det ska vara stabilt och ganska brett mellan fötterna. Det är viktigt för mig att ha balans eftersom jag pratar mycket med händerna och inte vill ramla omkull. Jag tycker inte om att hålla i en

mikrofon, för det känns osäkert rent tekniskt då. Jag lägger ned mycket energi på vad jag ska säga, och har ett sätt som jag håller mig till. Jag vill stå så att jag kan röra mig. Jag har inga problem med vad jag ska göra av mina händer, men jag håller alltid i mina papper även om jag sällan tittar på dem. Jag vill inte känna mig fångad eller gömma mig bakom ett podium. Det inger mer förtroende och man blir mer tillgänglig utan.

3.2.13 Händer det att du medvetet använder dig av din röst och ditt kroppsspråk på ett kvinnligt sätt?

A

Ja, det gör det säkert. I yrket vet jag inte. Vad svårt! Jag vet inget annat. Jag har bara varit kvinna och har inget annat att jämföra med. Jag tycker det är svårt det här med manligt och kvinnligt. Jag tror man använder sin personlighet. Nu råkar min vara kvinnlig. Man bygger ihop sin personlighet av olika delar. Det är röst, hur man rör sig, hur man ser ut, vad man säger etc. Det är någon slags varumärke. Kvinnligheten är nog en ganska stor del för en man, eftersom det är svårt att se bortom det. Men vad det betyder, det vet jag inte. Jag tänker inte så att ”nu ska jag använda min kvinnliga charm eller kvinnliga list”. Nej, men jag kan inte komma på något bra exempel. Jag bara tror att jag gör det. Jag kan bara inte komma på hur.

Jag är nog väldigt tjejig, och kommer i klänning och stövlar. Vid presentationer tänker jag på hur jag är klädd. Jag klär mig så att klädseln inte förtar budskapet. Jag skulle inte klä mig i partyklänning, när jag ska hålla ett seriöst anförande på en kongress med 1000 personer. Jag har ganska mycket klänningar och kostymer. Det trivs jag jättebra i. Kläder som bara finns där, och gärna sitter skönt också. Min garderob är typiska skandinaviska jobbkläder. Ibland kan jag tycka att det vore roligt att ta ut svängarna mer. Det var roligare när jag var i Frankrike. Då var det lite mer glatt, mer bling-bling på kläderna.

B

Jag försöker lite undvika det. Jag försöker absolut inte göra mig manlig. Jag tycker det är fint med kvinnor som är kvinnliga och ser kvinnliga ut och bejakar det. Jag utnyttjar det inte. Jag undviker att göra mig söt, sexig eller att visa att man har behov av beskydd för att attrahera. Däremot kan jag tänka igenom vad jag ska ha på mig för att känna mig bra. Jag kan få självförtroende av en snygg kostym eller en klänning, särskilt vid mer officiella sammanhang.

C

Inte i publika sammanhang, men privat kan man ju naturligtvis göra det. Det finns fördomar om att kvinnliga chefer ska ha högklackat, nylonstrumpor och snäv kjol, men det är väldigt få som ser ut så. Jag försöker se ”business-mässig” ut i någon typ av kavaj eller kostym. I viss mån får man följa männens spelregler, i och med att affärlivet är så mansstyrt. Det får dock inte vara till vilket pris som helst. Det viktiga är att man får respekt för den man är, och inte vara någon slags symbol.

D

Nej, jag är inte sådan. Jag tänker på vad jag har på mig beroende på vad jag vill signalera. Ofta något kostymaktigt. Högklackat och åtsmitande kjol signalerar mer en sekreterare. Väldigt få kvinnliga vd klär sig så.

E

Ja, det händer. När jag ska säga eller framföra ett jobbigt budskap har jag en mjukare och mer förklarande röst. Jag är mindre ”to the point”. Det går så lätt prestige i frågor, och det är viktigt att dialogen fortsätter. Ibland använder jag min norrländska dialekt, särskilt med icke-stockholmare. Norrländskan låter inte hotfull.

Högklackat och så använder jag aldrig. Det har mycket med min längd att göra. I skolan fick jag alltid vara kille när vi skulle dansa på gympan. Redan då var det helt otänkbart att ha skor som gjorde att jag blev längre. Jag har en stil som jag kör. Jag är lite lat också och inte speciellt intresserad av kläder.

3.2.14 Finns det något i övrigt vad gäller röst som du har reflekterat över?

A

Jag pratade med mina väninnor som är chefer, och vi kom på att ingen av oss har tränat röst. Vi sa till varandra – ”varför har vi inte gjort det?” Vi är så fokuserade på vad vi ska säga, och till en del på hur vi ser ut och vad vi utstrålar. Men rösten, den lilla bortglömda detaljen som är så viktig, har vi inte tränat. Jag tror att rösten är viktig. T ex reagerar barn oerhört starkt på minsta nyansförändring i rösten. Man skulle kunna göra så mycket mer när man presenterar någonting. Jag skulle vilja träna på olika sätt att använda rösten och olika nyanser för att få fram det man vill säga. I och för sig tränar jag rösten när jag läser sagor för barnen. Det är ett bra tillfälle att leva sig in och prova olika röster. Jag försöker också få barnen att hitta den ”lilla” rösten och den ”stora” rösten och leka med det. Det borde man kunna använda även i jobbet, men det har jag inte tänkt på.

B

Vad jag funderade på när jag hörde att du skrev om detta var att jag vet att de i USA har en helt annan träning både vad gäller andning och röst än vad vi har. Jag tror att 90 % av alla människor tycker det är obehagligt att prata i grupp. Tänk så mycket trams det är på skolschemat idag. Det här är verkligen någonting som skulle ha hjälpt väldigt många. Mig t ex. Om man från början fick lite råg i ryggen och stöd kring det här, så att det inte blev en sådan fobi. Det skulle vara bra.

C

Nej, inget speciellt. Det man undrar är om de som pratar publikt brukar träna sina röster?

D

Nej. Ja, det skulle vara...kan man få större ”bandbredd”?

E

Jag tänkte på det där med röst. Om det fanns fler kvinnor i ledande positioner skulle röst vara en naturlig del av ledarskapsutbildningar. Idag är det nästan bara män på kurserna, och väldigt mycket handlar om manligt beteende. Man utgår ifrån deras sätt.

4. Intervjuresultat

Undersökningsmaterialet i studien är för litet i omfång för att några generella slutsatser ska kunna dras. De fem respondenternas svar ger en bild av hur just deras tankar och erfarenheter påverkar dem vad gäller röst och muntlig kommunikation. Det är ändå rimligt att tänka sig att de fem respondenterna ger en viss bild av hur kvinnliga företagsledares tankar och erfarenheter ser ut i svenskt näringsliv.

4.1 Intervjuresultat i sammanfattning

Har du ofta presentationer internt/externt?

Samtliga respondenter är ganska vana talare såväl internt som externt. Flertalet är mycket erfarna av stora externa presentationer. Två av dem har interna och externa presentationer flera gånger i veckan. Bland de resterande respondenterna är frekvensen mindre. Två av de tillfrågade har mest interna presentationer. En av de tillfrågade undviker stora externa presentationer, eftersom hon tycker att det är svårt och jobbigt.

Brukar du använda mikrofon och hur upplever du att din röst fungerar utan mikrofon?

Flertalet av de tillfrågade använder mikrofon om möjlighet finns, särskilt vid externa presentationer. Alla utom en tycker att det blir jobbigare för rösten utan mikrofon. De upplever att de får anstränga sig för att höras antingen genom att prata långsammare och med högre volym eller genom att tala långsamt i ett mörkare röstläge. Den högre volymen innebär för ett par av dem att rösten blir gällare vilket inte är något de tycker om. I det fall ett mörkare röstläge används kan det vara svårt att få kraft och skrika.

Hur upplever du din röst?

Ingen av de tillfrågade är helt nöjd med sin röst. Antingen är den för gäll, för tunn, har för litet omfång, är för ljus eller för kantig. Flertalet nämner vikten av att inte tala för snabbt. De flesta respondenter tycker heller inte om att höra sig själva inspelade.⁶⁹

Upplever du att din röst har förändrats över åren?

Flertalet intervjuade anser att rösten med säkerhet eller troligen blivit lägre med åren. Någon tycker att rösten var mjukare förr. En av respondenterna pratar om att hennes röst kommer från magen.

Reflekterar du på andra människors röster och har du någon idealbild av en kvinnlig röst?

Alla de tillfrågade reagerar på andra människors röster på något sätt även om graden varierar. Flertalet anser att det inte är önskvärt som kvinna att ha en ljus, pipig eller gäll röst. Ett par tycker att en röst med lägre tonläge är bra för en kvinna. En respondent anser dock att den kvinnliga rösten inte får vara för manlig med brösttoner. En respondent är road av röster eftersom de är så individuella, en annan tycker att rösten är en del av en persons utstrålning och en tredje reagerar om rösten inte stämmer med förväntningarna.

En av de intervjuade nämner Annika Falkengren som ett exempel på en bra kvinnlig röst. En annan tycker att Scarlett Johansson har en skön röst. Flera av de intervjuade gav exempel på

⁶⁹ Detta är inget ovanligt då rösten i våra egna öron uppfattas som mörkare än den egentligen är. Larsson (1998) s 29

svåra, ettriga eller irriterande kvinnliga röster. Ett par tog upp Maud Olofsson som exempel på en ettrig eller svår röst.

Har du genomgått någon typ av röstträning?

Ingen av respondenterna har rösttränat regelbundet i vuxen ålder. En av de tillfrågade har erfarenhet av röstträning som vuxen, men det var endast under en dag. En annan av de intervjuade gick i specialträning i lågstadiet för att hon lät så förkyld. Hon tycker själv att hon är nasal, men ser det inte som något problem. En tycker att det skulle vara kul att jobba med rösten och en annan har aldrig tänkt på att man kan göra det.

Har du deltagit i någon ledarutbildning eller kommunikationsutbildning? Ingick kroppsspråk?

Alla de tillfrågade har gått en eller flera ledarutbildningar eller kommunikationsutbildningar. För ett par av respondenterna var det länge sedan, och de minns det knappt. Röst har inte ingått i någon av dessa utbildningar. Däremot har kroppsspråk förekommit i viss mån i flertalet utbildningar. Det har främst handlat om hur man står och ser ut. Tonvikten i utbildningarna har oftast legat på presentationsteknik.

Finns det någon skillnad på hur du använder din röst i olika professionella situationer?

Flertalet respondenter säger att deras taltempo är långsammare och rösten mörkare eller med ett dämpat tonfall när de talar externt. De talar om att de medvetet lägger ned rösten. Någon är mer avslappnad internt. En av de intervjuade anpassar sig efter sammanhanget vad gäller taltempo. Hon anstränger sig för att vara lyhörd för reaktioner och att pausera. Samma respondent kommer in på skillnaden manligt/kvinnligt. Hon menar att män pratar en i taget, medan kvinnor gärna pratar samtidigt och fortare än män. Hon tycker också att hon skulle kunna använda uttrycket i rösten mer – vara mer nyanserad och variera rösten mer – vid presentationer.

Upplever du en skillnad mellan hur du använder rösten privat och professionellt?

Alla utom en av de tillfrågade anser att de pratar fortare privat än professionellt. Flertalet tycker att rösten är ljusare eller högre i tonläge när de pratar privat. Detta gäller speciellt när de pratar med sina barn. Ett par av de tillfrågade får också en mjukare röst eller ”gullar lite mer” när de pratar med barnen. En av respondenterna nämner att hon har mer volym och bättre artikulation professionellt. En annan respondent pratar om kontroll. Hon tillåter sig inte att bli okontrollerad på rösten professionellt.

Har du någon gång haft problem med rösten?

Endast en av respondenterna har haft problem med heshet eller rösttrötthet i vuxen ålder. Det är dock ingenting som numera besvärar henne. Resten har bara upplevt problem vid förkylningar, nervositet eller vid starka känslreaktioner.

Har du upplevt någon skillnad i förväntningar och i hur du blir bemött med tanke på ditt kön röstmässigt?

Samtliga tillfrågade tycker att det finns skillnader i röstbeteende mellan män och kvinnor. Alla utom en känner sig ibland ifrågasatta eller negligerade på grund av sina kvinnliga röster. Flertalet har en rädsla för att upplevas som ettriga, hispiga, veka, tjatiga eller kvittriga. Folk vill hellre lyssna på vad en man har att säga. Det män säger framstår som mer sant. En av de tillfrågade menar att det låter tryggare och säkrare när en man talar. Kvinnor pratar snabbare

än män. Ett par av respondenterna pratar om att män kan signalera bara med rösten vad de vill, medan kvinnor måste säga det. Därför måste kvinnor ta till starkare uttryck än män anser någon. Flertalet anser också att män har en fördel av sin röststyrka och sitt lägre tonläge. Ett par av de intervjuade tycker att svenska män i mötessituationer upprepar vad andra män säger. Det gör inte kvinnor. Någon tycker att kvinnor skrattar mer än män. En av de tillfrågade nämner att man får gratis uppmärksamhet av att vara kvinna. Samma person tycker också att det är konstigt att män upplever att kvinnor pratar mer än de faktiskt gör.

Tänker du på ditt kroppsspråk vid en presentation?

Alla respondenterna är medvetna om och tänker på sitt kroppsspråk. Alla utom en vill röra sig fritt vid en presentation utan podium eller liknande. Flertalet har också någonting i händerna till exempel en penna eller ett papper. Någon använder pennan som suggestion för att tänka positivt. Ett par av de tillfrågade tänker på att inte röra kropp eller händer för mycket. Andra tänker på hållningen, att stå stabilt med balans eller att se avslappnad ut genom att luta sig på ena höften. Två av respondenterna lägger vikt vid inledningen och använder kroppsspråket för att få uppmärksamhet.

Händer det att du medvetet använder dig av din röst och ditt kroppsspråk på ett kvinnligt sätt?

Tre av de tillfrågade svara bestämt nekande på frågan vad gäller den professionella situationen. De utnyttjar inte det faktum att de är kvinnor på så vis. En av de intervjuade menar att hon undviker att attrahera genom att göra sig söt, sexig eller att visa att hon har behov av beskydd. Däremot kan en av dem göra det privat. En av respondenterna tror att hon gör det. Hon menar att kvinnlighet är svårt att se bortom för en man. Man är ett slags varumärke med sin personlighet – som råkar vara kvinnlig – sammansatt av röst, hur man rör sig, och hur man ser ut. Det är dock inget hon gör medvetet. Ytterligare en av de tillfrågade använder sin kvinnliga sida när hon ska framföra jobbiga budskap. Hon använder då en mjukare och mer förklarande röst. Ibland tar hon också fram sin norrländska dialekt, eftersom den inte alls låter hotfull.

Samtliga respondenter är medvetna om sin klädsel och anstränger sig för att se professionella ut i kostym, kavaj eller liknande. Ett par anser att högklackat och snäv kjol inte signalerar en hög position utan snarare en sekreterare. Någon tycker att det vore roligt att ta ut svängarna lite mer vad gäller klädseln. En annan tycker att hon ser ut mer som en man på grund av sin längd. Hon är inte speciellt intresserad av kläder, utan har en stil som hon håller fast vid.

Finns det något i övrigt vad gäller röst som du har reflekterat över?

Samtliga respondenter kom här in på frågan om röstträning. Varför har vi inte mer röstträning i skolan? Brukar de som talar publikt träna sina röster? Kan man få större omfång? Varför ingår inte röstträning i dagens ledarskapsutbildningar? Varför har vi inte rösttränat, utan mest varit fokuserade på vad vi säger och hur vi ser ut?

Flertalet respondenter visade ett intresse för röstträning och att utveckla sina röster. Någon önskar utvidga sitt omfång, en annan vill hitta olika sätt att använda rösten på och ytterligare en vill träna såväl andning som röst.

5 Analys av intervjuer och forskningsläge

5.1 Analys av intervjuer

Samtliga intervjusvar bygger på respondenternas egen uppfattning om sin och andras röst användning. Huruvida t ex deras taltonläge sänkts med åren går inte att verifiera. Intervjuerna är anonyma, men svaren kan ändå påverkas av respondenternas vilja eller ovilja att exponera sig själva. Som tidigare nämnts kan inga generella slutsatser dras. Analysen gäller endast för de fem intervjuade kvinnliga företagsledarna. Dock finns det skäl att antaga att dessa kvinnor är ganska representativa.

5.2 Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om sina röster och de kommunikativa signaler som skickas via talrösten?

Respondenterna säger sig sammantaget ganska medvetna om hur de använder sina respektive röster och att signaler skickas via talrösten. De är på det sättet medvetna om att kommunikation innehåller ett processplan (se figur 1.2) och att ett budskap såväl kodas av sändaren som att det tolkas av mottagaren (se figur 1.1).

Ingen av de tillfrågade är helt nöjd med sin röst. Samtidigt har ingen av dem rösttränat i egentlig mening i vuxen ålder. Ingen av respondenterna säger sig vara trött i rösten trots att flertalet tycker sig ha en ganska ljus eller gäll röst. Detta är intressant eftersom man vet att ett högt taltonläge lätt gör musklerna i struphuvudet spända och rösten ansträngd. Det är speciellt viktigt att röstbilda på rätt sätt när man måste tala med hög volym, till exempel i ett mycket stort utrymme. När man höjer volymen används ofta fel teknik. Antingen höjer man enbart taltonläget eller så pressar man rösten alldeles för lågt så att stämbanden inte vibrerar normalt. När man höjer tonläget töjs stämbanden och blir tunnare. De vibrerar då snabbare och risken för skador ökar. Istället bör man öka trycket under stämbanden och använda mer luft. Då hörs man ganska lätt, särskilt om man samtidigt talar långsamt. Att tala länge och mycket är också i sig en riskfaktor. Personer med röstkrävande yrken har inte oväntat konstaterats ha mer röstrubbningar än andra.⁷⁰

Flertalet respondenter anser att deras röster blivit lägre med åren. Detta stämmer väl överens med den forskning som finns på området. En individs röstläge sjunker ända från spädbarn till mycket hög ålder. Från födelse upp till puberteten sjunker rösten relativt snabbt i takt med att stämbanden växer. I puberteten sjunker röstläget snabbt så mycket som en hel oktav hos pojkar. Hos flickor sänks röstläget bara med ca 15 % i puberteten. Även efter puberteten sjunker rösten hos bägge könen med ökad ålder om än långsammare än tidigare.⁷¹ Man kan här följaktligen fråga sig om det lägre röstläget beror på åldersrelaterade förändringar, på att respondenterna lagt ned sina röster medvetet eller på att de omedvetet lagt ned rösten som en följd av ökad självkänsla, trygghet och erfarenhet.

Kunskapen och medvetenheten hos respondenterna om hur rösten fungerar fysiologiskt tycks ganska låg. Den egna rösten ”är som den är” och inget de arbetar aktivt med, även om flertalet försöker sänka sitt taltempo och lägga ned rösten något. Att människor upplever sin röst som något man inte kan göra någonting åt, är något man som logonom kan stöta på. Det är förståeligt i och med att rösten hänger ihop med personligheten. Att förändra sitt röstbeteende kan upplevas obehagligt och som ”det här är inte jag”. Ingen av respondenterna utom en talar heller om att utveckla den egna röstens karaktär. I stället handlar deras ansträngningar främst

⁷⁰ Sala 2005, s 23 ff.

⁷¹ Lindblad 1992, s 170

om att sänka sitt taltonläge. Frågan är om detta utvecklats till en schablon för kvinnliga företagsledare. Medvetenheten om vad man kan åstadkomma röstmässigt med hjälp av träning verkar liten. Det är absolut inget område som prioriteras, även om flertalet verkar intresserade. De problem med rösten som upplevs av de intervjuade – volym och taltonläge – kan ofta regleras med en bra röstträning.

När det gäller vad som signaleras med rösten uppger samtliga tillfrågade att de på något sätt reflekterar över andra människors röster. De tolkar som mottagare budskap (se figur 1.1). Rösten kan till exempel signalera trovärdighet, pondus, nervositet, dialekt, tempo, röstläge och utstrålning. Respondenterna menar också att de tänker på vad de själva signalerar med rösten.

5.3 Finns det en skillnad i röst användning i olika situationer?

När det gäller den professionella situationen uppger flertalet respondenter att deras taltempo är lägre och att rösten är något mörkare externt jämfört med internt. Denna fråga gav mindre än förväntat. Skillnaderna i olika professionella situationer var tämligen liten.

Skillnaden privat och professionellt är att taltempot är snabbare och tonläget ofta något högre privat. Det höga tonläget gäller särskilt när de tillfrågade pratar med sina barn. Privat säger sig de intervjuade vara mer avslappnade i sitt sätt att använda rösten. De tänker inte lika mycket på hur de låter. Det kan tyckas som ett hinder att behöva tänka på sin röst i den professionella situationen. Gör anpassningen av rösten att kvinnliga företagsledare visar mindre av sin personlighet än om de hade utvecklat sin egen rösts karaktär? Rösten är som tidigare nämnts nära förknippad med personligheten. Att inte använda sin egen rösts karaktär skulle därmed kunna påverka uppfattningen om en person. Företagsledare, liksom andra makthavare, är starkt beroende av sin personlighet. Får de tillfrågades anpassning av röst några konsekvenser eller saknar det betydelse? Har detta i så fall någon bäring på jämställdheten?

Notera att respondenterna uppger att de sänker sitt taltonläge och tempo professionellt. Huruvida detta verkligen är fallet kan inte här verifieras. Vidare kan konstateras att respondenterna är medvetna om kontextens betydelse (se figur 1.1) vid röst användning och kommunikation. Såväl rummets storlek som maktförhållanden och atmosfär upplever de som betydelsefulla.

5.4 Upplever kvinnor att röst användningen har någon betydelse i relation till kön?

Könstillhörigheten är en viktig röstfaktor på flera sätt. Samtliga tillfrågade ser skillnader i röstbeteende mellan män och kvinnor. Här handlar det om relationen sändare och mottagare där sändaren är kvinna (se figur 1.3). De tillfrågade anser sig ofta ha en nackdel av sina kvinnliga röster, medan männen drar fördel av sin styrka och låga röstläge. Flera respondenter anser att folk lyssnar mer på en man än en kvinna. Observera att detta är vad de tillfrågade anser. Män är inte tillfrågade. Som kvinna blir man mer ifrågasatt och måste vara tydligare och använda starkare uttryck. Flertalet skulle vilja ha mer pondus i rösten eftersom de upplever ett underläge eller en nackdel av sina ljusa röster. De har ibland svårt att göra sig gällande i möten med män eller i presentationer. De strävar också till viss del efter att anpassa sig till männens kommunikationsstil. Flera anser också att kvinnor pratar snabbare än män. För att göra ett seriöst intryck vinnlägger de sig därför om att tala långsammare och försöker lägga ner röstens taltonläge. De vill inte uppfattas som ettriga, kvittriga eller tjatiga. Flertalet menar att mikrofon är ett bra hjälpmedel för att höras och undvika en för gäll röst.

Respondenternas svar vad gäller att bli lyssnade på stämmer inte riktigt med vad Handelshögskolan (se 2.2) kom fram till i sin undersökning om kvinnor och karriär relaterat till kön. Professor Richard Wahnlund menar att ”kvinnor i chefsställning tenderar att se världen med männens ögon” vad gäller de problem som mer än varannan kvinna i Handelshögskolans undersökning säger sig ha haft. De problem som upplevdes var att som kvinna hamnar utanför de relevanta interna nätverken, att inte bli lyssnad på och sämre löneutveckling. Föreliggande undersöknings svar styrker inte detta, eftersom flera av de intervjuade (som verkligen är kvinnor i chefställning) upplever att folk lyssnar mer på en man.

Speciellt gällhet eller ett högt taltonläge verkar vara önskat. Maud Olofson och en privatrådgivare på en svensk storbank togs upp som exempel på svåra, ettriga eller pipiga röster, medan Annika Falkengren – som pratar snabbt – och Scarlett Johansson – som är lite hes – togs upp som goda exempel på kvinnliga röster. Traditionellt associeras gällhet till det sätt som kvinnor har använt sig av för att höras över buller. Många är uppvuxna med kvinnlig dagispersonal och kvinnliga lärare, och de tenderar ofta att bli gälla för att höras. Det är möjligt att en gäll röst associeras till tjat, bråk och skäll. Den gälla rösten blir därmed något negativt.

Mäns sätt att använda rösten på möten är något som flera av de tillfrågade tar upp. De påstår att män upprepar vad andra män säger. Män signalerar saker med rösten, medan kvinnor måste säga det. Här är ett exempel på hur män använder sig av processplanet i muntlig kommunikation, medan kvinnor rör sig på sakplanet (se figur 1.2). Män hör inte vad kvinnor säger. Folk lyssnar överhuvudtaget hellre till en man än en kvinna. Män tycker att kvinnor pratar mer än de de facto gör. Kvinnor undviker konflikter och värnar mer om relationen än män enligt en av de tillfrågade. Ingen av de intervjuade nämner att män ofta avbryter som Backlund hävdar (se 2.4.2).

Att medvetet använda sig av sin kvinnliga röst verkar inte vara något majoriteten av respondenterna gör. Endast en av respondenterna ger ett konkret exempel på hur hon använder sin kvinnliga röst, och då i syfte att med mjuk och förklarande röst mildra ett svårt budskap.

5.5 Hur medvetna är kvinnliga företagsledare om sitt kroppsspråk i relation till muntlig kommunikation?

Alla respondenter är som tidigare sagts medvetna om sitt kroppsspråk vid presentationer. De flesta vill röra sig fritt och har gärna något i händerna. De tänker antingen på att stå stabilt, vara avslappnade eller att inte röra sig för mycket så att de suddar i budskapet. Förtroende är viktigt.

Vad gäller klädsel är det något de alla är medvetna om. De tänker på att klä sig professionellt eller business-mässigt i kostym, kavaj eller liknande vid en presentation. Ett par av de tillfrågade prioriterar bekvämlighet. Högklackat och snäv kjol är inte enligt vad de säger vanligt förekommande bland respondenterna. Bland respondenterna finns inget som stöder Backlunds påstående att kvinnor står på höga vingliga klackar (se 2.4.2). Någon uppger att hon undviker att göra sig sexig eller söt. Det tycks som om respondenterna till viss del anammat männens klädkod. Kvinnliga företagsledare har inte många kvinnliga förebilder när det gäller professionell klädkod. Männens klädsel kan väl sägas vara en typ av uniform. Har kvinnliga företagsledare anammat männens uniform i stället för att utveckla en egen? Frågan är om det finns en rädsla för att vara ”överdrivet kvinnlig”? Detta skulle i så fall svara upp mot den forskning som Deborah Tannen (se 2.4.2) bedrivit. Hon menar att man för att få

pondus och vara framgångsrik i näringslivet ska föra kropp och röst som en man. Det är intressant att den av respondenterna som är lång inte upplever samma nackdel av att vara kvinna som de övriga.

Även om det medför automatiska fördelar att vara kvinna – till exempel i form av extra uppmärksamhet – är det inget respondenterna säger sig medvetet vilja använda sig av.

5.6 Logonomer i näringslivet

Det faktum att respondenterna är intresserade av röstträning är av betydelse för logonomer, som har rätt kompetens i ämnet. Det är framförallt på processplanet (se figur 1.2) som logonomer kan ge vägledning. Näringslivet är till stor del ett utnyttjat arbetsfält för enskilda logonomer vad gäller såväl kvinnor som mäns röster och muntliga kommunikation. Empiriskt är det emellertid främst kvinnor som har röstproblem. När det gäller att hitta ett lägre taltonläge - i det fall att rösten ligger onaturligt högt – som flertalet respondenter önskar eller arbetar på, skulle en logonom kunna vara till stor nytta. Logonomer är också vana att vägleda och ge verktyg vad gäller såväl andning, stöd och resonans som artikulation och tempo. Beträffande muntlig kommunikation generellt är båda könen presumtiva kunder eftersom logonomer har kompetens såväl vad gäller retorik som muntlig estetik.

5.7 Vidare forskning

Det finns inte mycket forskning vad gäller kvinnliga företagsledare och röst. En undersökning av en större grupp där generella slutsatser kan dras skulle vara av intresse. Man kan också tänka sig att vidga studien till kvinnliga chefer och inte enbart kvinnliga företagsledare. Observationer av presentationer vad gäller röst och kroppsspråk kunde vara givande även om dessa är svåra att genomföra. Särskilt intressant vore det att jämföra kvinnornas egna upplevelse om vad de gör och hur budskapet går fram med hur lyssnare reagerar (jämför med figur 1.1 kodning och tolkning). Man kan också tänka sig att tillfråga män beträffande kvinnliga företagsledares röster. Där torde en enkät med undersökning av attityder vara lämplig.

Respondenterna i denna undersökning visade intresse för frågeställningarna. De tog sig tid att ställa upp på en intervju trots att de alla är mycket upptagna personer. Efter intervjun medverkade de även i redigeringsarbetet av respektive intervju. Kanske generaliseringsgraden trots allt inte är så låg, eftersom dessa ganska framträdande företagsledare visat en vilja att medverka. Om inte annat så visar denna undersökning att muntlig kommunikation ur ett kvinnoperspektiv är något som är av största intresse.

Referenslista

- Accenture (2010) *Att vara kvinna fortfarande ett hinder i karriären*. Hämtat från http://www.accenture.com/Countries/Sweden/About_Accenture/New
- Arhén, Gunilla & Zaar, Christina (1997) *Kvinnligt ledarskap. Tio år med Ruter Dam*. Stockholm: Ekerlids Förlag
- Backlund, Britt (1997) *Med tanke på talet*. Lund: Studentlitteratur
- Backlund, Britt (2000) *Talandets lust och vånda*. Lund: Studentlitteratur.
- Backlund, Britt (2006) *Inte bara ord*. Lund: Studentlitteratur
- Bederoff, Jill (2010) ”Ta ledarskapsroller tidigt”. *Veckans Affärer* (2010-10-05)
- Birdwhistell, R.L (1977) *Kinesics and Context*. Allen Lane, London
- Björnsson, Mats (2011) ”Kön viktigare än klass för prestationen i skolan”. *Dagens Nyheter Debatt* (2011-02-21)
- Dagens Industri (2010) ”Allt fler kvinnliga vd:ar”. *Dagens Industri* 2010-11-01.
- Dahlberg, Katarina (2010) *Lärarröstens taltonläge*. Stockholm: SMI examensarbete 15 hp.
- Elliot, Ninni (2009) *Röstboken*. Lund: Studentlitteratur
- Elvin-Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne (2003) *Att göra kön*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Frankenhauser, Marianne (1993) *Kvinnligt, manligt, stressigt*. Lund: Förlags AB Wiken.
- Gelang, Marie (2008) *Actiokapitalet*. Åstorp: Retorikförlaget.
- Handelshögskolans kamratförening (2010) *Alumni 2011*. Ockelbo: Tryckpaketet.
- Hartelius, L & Nettelbladt, U & Hammarberg, B (2008) *Logopedi*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellspong, Lennart (2004) *Konsten att tala*. Lund: Studentlitteratur.
- Hessner, Lars (1993) *Ledare eller bara chef*. IHM Förlag.
- Higgs, Malcolm (2000) ”Svenska chefer bra på tough love”. *Dagens Industri* 200-10-03.
- Hilding, Sara (2010) *Mål eller mållös? Om dialekt och standardsvenska på teatern*. Stockholm: SMI examensarbete 15 hp.
- Jacobsson, Cecilia (2010) ”Jämställdhet inget för männen”. *Dagens Nyheter Ekonomi* (2010-10-01)
- Johannesson, Kurt (1990) *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Johansson, Anna & Blomberg, Erika (2007) *Rösten – som verktyg för den kvinnliga polisen*. Umeå: Umeå universitet polisutbildningen fördjupningsarbete.
- Larsson, Anne-Monica (1998) *Röstresurser*. Solna

- Juhlin, Lotta (1999) *Den goda kommunikationen*. Lund: Studentlitteratur.
- Kihlström, Eva (2006) *Karismakoden*. Stockholm: Bokförlaget Forum.
- Kjellberg, Karin (2004) *Genusmaskineriet*. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio.
- Koskiranta, Sofie & Olsson, Charlotte (2006) *Kvinnors karriärutveckling – en studie om kvinnliga vd:ar*. Södertörns Högskola. Hämtat från <http://www.uppsats.se>
- Kroppsspråk*. Hämtat från Wikipedia 2010-12-08 <http://sv.wikipedia.org/wiki/Kroppsspråk>
- Lindblad, Per (1992) *Rösten*. Lund: Studentlitteratur.
- Maltén, Arne (1998) *Kommunikation och konflikthantering*. Studentlitteratur.
- Mehrabian, Albert. (2011) *Albert Mehrabian*. Hämtat från Wikipedia 2011-04-08. http://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Mehrabian
- Mohammar, Elisabet (2009) *Kraften i din röst – hur ditt sätt att tala påverkar din vardag*. Borås: Recito Förlag
- Mossboda, B-M & Peterson, M & Rönholm, I (1998) *Att vara chef och ledare*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Mral, Brigitte (1999) *Talande kvinnor*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Nordenstam, Kerstin (2003) *Genusperspektiv på språk*. Stockholm: Högskoleverket.
- Norrman Brandt, Eva (2006) *Chefspraktikan*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Nevander Friström, Lena (2005) *Chefen hos psykoterapeuten*. Stockholm: Svenska Förlaget liv och ledarskap.
- Psykologi i fokus (2009). *Självuppfyllande profetior*. Hämtat från <http://psykologi.ifokus.se/articles/4d71439eb9cb46222d05886c-sjalvuppfyllande-profetior>
- Railo, Willi (1998) *Först till framtiden*. Oslo: Railo International
- Rhem, James (1999) "Pygmalion in the classroom". *The National Teaching & Learning Forum*. Nummer 2, 1999.
- Roll, Helena (2007) *Röst och kommunikation i personalutbildningar inom näringslivet*. Stockholm: SMI examensarbete 15 hp.
- Rosencrantz, Ebba (2010) "Fortsatt svårt att ta sig till ledningen". *Dagens Nyheter Ekonomi* (2010-12-01)
- Sala, Eeva (2005) *Röstergonomi*. Helsingfors: Institutet för arbetshygien.
- Sundberg, Johan (2001) *Röstlära*. Proprius förlag: Stockholm.
- Sundberg, Johan (1999) *Rösten i vårt samhälle – Föredrag vid internationellt symposium arrangerat av Röstforskningscentrum KTH den 8 maj 1998*. Stockholm: Röstforskningscentrum KTH.
- Thornell, Hans (2007) *Spetsföretag*. Uppsala: Uppsala Publishing House.

Wagner, Camilla (2008) *19 röster om kvinnor och makt*. Veckans Affärer Förlag: Stockholm.

Wahl, Anna & Holgersson, Charlotte & Höök, Pia & Linghag, Sophie (2001) *Det ordnar sig: teorier om organisation och kön*. Lund: Studentlitteratur.